

Bogusław Szmygin

prof. dr hab. inż.
Politechnika Lubelska

Prof. PhD (post-doctoral) Eng.
Lublin University of Technology

Anna Fortuna-Marek

historyk sztuki
Narodowy Instytut Dziedzictwa
Oddział Terenowy w Rzeszowie

art historian
National Institute of Cultural Heritage
Regional Office in Rzeszów

Andrzej Siwek

Narodowy Instytut Dziedzictwa
Oddział Terenowy w Krakowie
Uniwersytet Jagielloński

National Institute of Cultural Heritage
Regional Office in Krakow
Jagiellonian University

Plan Zarządzania w ochronie miasta historycznego – założenia i kluczowe działania w Planie Zarządzania Starego Miasta w Zamościu

The Management Plan for the protection of the historical town – assumptions and key measures in the Management Plan of the Old Town in Zamość

Abstrakt

W większości z 900 polskich miast historyczne śródmieścia nadają im tożsamość, a zarazem pełnią współczesne funkcje użytkowe. Ochrona zabytkowych zespołów miejskich jest jednym z najtrudniejszych zadań konserwatorskich. Decyduje o tym złożoność przedmiotu ochrony oraz fakt, iż nawet najcenniejsze zespoły muszą być żywymi organizmami. W praktyce konieczne staje się połączenie restrykcyjnej ochrony konserwatorskiej i różnego rodzaju aktywności niezbędnych dla współczesnych funkcji. W systemie ochrony dóbr światowego dziedzictwa UNESCO dostrzeganie wartości kulturowej idzie w parze ze zrozumieniem procesów współczesnych. W systemie tym tworzy się szereg instrumentów służących ochronie dobra. Jednym z nich jest Plan Zarządzania, który sumuje informacje i na ich podstawie określa sposób ochrony i zakres użytkowania dobra. W 2018 roku dla obszaru staromiejskiego w Zamościu powstał Plan Zarządzania uwzględniający powyższe założenia. Plan Zarządzania Starego Miasta w Zamościu wykracza poza bezpośrednie utrzymanie zabytkowych wartości. Prezentuje on dopuszczalne i pożądane działania, które pozwalają jednocześnie chronić i użytkować omawiany obszar. Tematyka funkcji była przedmiotem konsultacji społecznych. Dyskusji poddano założenia oraz kluczowe działania, które mają służyć funkcjonowaniu zespołu staromiejskiego. Konsultacje przeprowadzono w celu określenia priorytetów. Z konsultacji wyłączono natomiast specjalistyczne problemy konserwatorskie. Finalnie kluczowe działania zostały zaprojektowane w trzech sferach: administracyjnej, inwestycyjnej i funkcjonalnej. Uzgodniona społecznie koncepcja wyważenia potrzeb ochrony i wymagań funkcjonalnych Starego Miasta w Zamościu to przykład wdrażania w życie dyrektyw wypracowanych w sferze światowego dziedzictwa. To „dobra praktyka”, która może inspirować kolejne działania w skali kraju.

Słowa kluczowe: ochrona zabytków, plan zarządzania, Zamość, dobro światowego dziedzictwa UNESCO, miasto historyczne

Abstract

In the majority of 900 Polish towns and cities, historical centres define an identity of these localities. Simultaneously, they fulfil modern utility functions. Protection of historical urban complexes is one of the most difficult tasks in the field of conservation. It depends on the intricacy of a protection target and the fact that even the most valuable complexes must be living organisms. In practice, it becomes necessary to combine restrictive conservational protection and different activities which are crucial for modern functions. In the protection system of the UNESCO World Heritage Sites, perception of a cultural value is associated with the understanding of modern processes. In this system a range of tools can be created which serve for the site protection. One of them is the Management Plan. It collects all the information and, based on this information, defines how to protect a site and determines the extent of its use. In 2018, the Management Plan, taking the above-mentioned assumptions into account, was created for the Old Town area in Zamość. The Management Plan for the Old Town in Zamość surpasses the direct maintenance of historical values. The Plan presents acceptable and desirable activities which allow to protect the discussed area and utilise it. The issue of functions was the subject matter of social consultation. The discussion concerned the assumptions and crucial activities, which should serve for the functioning of the Old Town complex. Consultation was organised to define priorities. However, special conservational issues were excluded from the consultation. Finally, crucial activities were determined in three spheres: administrative, investment and functional. The socially agreed conception to balance the needs of protection and functional requirements of the Old Town in Zamość is an example of implementation of directives developed in the sphere of the world heritage. It is “good practice”, which can inspire further activities in the scale of the country.

Keywords: protection of historical monuments, management plan, Zamość, UNESCO World Heritage Site, historical town

Wprowadzenie

We współczesnej praktyce ochrony dóbr kultury rośnie świadomość potrzeby formułowania dokumentów strategicznych. Z tego względu w ramach *Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019-2022* organizowany jest konkurs „Samorząd dla Dziedzictwa”¹. Celem tego konkursu jest wybranie i wypromowanie najlepiej przygotowanych i najskuteczniej wdrażanych gminnych programów opieki nad zabytkami². Opracowanie i realizacja takich programów stanowi ustawowy obowiązek wszystkich gminnych samorządów, tak więc w Polsce konkurs powinien polegać na wybieraniu spośród blisko 2500 gminnych programów opieki. Ta liczba pokazuje, jak potrzebny jest konkurs promujący najlepsze programy, ale też dobitnie uświadamia, że gęsta sieć samorządów terytorialnych powinna odgrywać kluczową rolę w krajowym systemie ochrony dziedzictwa³.

Ponad 1500 polskich gmin to gminy wiejskie. W takich jednostkach przygotowanie programu opieki może przekraczać ich własne możliwości. Gminy korzystają zatem z pomocy zewnętrznych specjalistów, a standardowym punktem odniesienia do przygotowania programów jest instrukcja opracowana przez NID pod tytułem *Gminny program opieki nad zabytkami. Poradnik metodyczny*⁴. Jednak w praktyce, nawet gdy programy opieki powstają, to gminy wiejskie nie stają się skutecznym elementem krajowego systemu ochrony zabytków⁵.

Zupełnie inna sytuacja powinna mieć miejsce w przypadku ponad 900 polskich miast (gmin miejskich i miejsko-wiejskich). W zdecydowanej większości z nich historyczne śródmieścia nadają im tożsamość i pełnią różne funkcje, ważne dla całych organizmów miejskich. Dlatego zachowanie ich charakteru i ochrona wartości zabytkowych powinna być jednym z priorytetów polityki samorządowej⁶. Można więc oczekiwać, że miasta powinny systematycznie budować własny potencjał (obejmujący specjalistów, rozwiązania organizacyjne, formy działania, środki finansowe, działania promocyjne etc.) na rzecz ochrony dziedzictwa. Oczywiście jakość, szczegółowość i skuteczność realizacji programów opieki nad zabytkami powinny być proporcjonalne do wartości zasobu, za który miasta współodpowiadają.

Introduction

In modern practice of the protection of cultural sites, the awareness grows for the need of formulation of strategic documents. Due to this fact, as part of the National Programme for the Protection and Guardianship of Historical Monuments for the years 2019-2022, the competition “Local Government for Heritage” has been organised¹. The aim of this competition is to select and promote the best designed and most effectively implemented municipal guardianship programmes for historical monuments². The development and implementation of such programmes is a statutory obligation of all local governments, and therefore in Poland the competition should consist in choosing from among nearly 2,500 municipal guardianship programmes. This figure shows how necessary a competition to promote the best programmes is, but also makes it clear that a dense network of local authorities should play a key role in the national heritage protection system³.

Over 1500 Polish municipalities are of the rural type. For such units, preparation of a guardianship programme may exceed their own capabilities. Therefore, municipalities are assisted by external specialists, and the standard point of reference for the development of the programmes is the manual drawn up by the National Institute of Cultural Heritage under the title *The municipal programme of heritage guardianship. The methodical guide*⁴. However, in practice, even when guardianship programmes are established, rural municipalities do not become an effective element of the national heritage protection system⁵.

The situation should be completely different in the case of over 900 Polish towns and cities (urban and urban-rural municipalities). In the vast majority of them, historical town or city centres give them an identity and perform various functions, which are important for entire urban organisms. Therefore, preserving their character and protecting historical values should be one of the priorities of local

1. Historyczne śródmieścia nadają miastom tożsamość i pełnią funkcje ważne dla całych organizmów miejskich. Zamość, Rynek. Fot. A. Siwek

1. Historical centres give the towns and cities an identity, and perform functions which are important for the whole urban organisms. Zamość, Rynek. Photo by A. Siwek

W skali całego kraju sytuacja okazuje się jednak niezadowalająca. Symptomatyczny jest przykład samorządowych służb konserwatorskich, których powstało ledwie ponad sześćdziesiąt, a obecnie liczba ta nawet się zmniejsza⁷. To oznacza, że tylko część miast buduje własny potencjał pozwalający na systemową opiekę nad zabytkami. A zatem samorządy miast też potrzebują aktualnych informacji na temat strategicznego planowania ochrony dziedzictwa, planów opieki nad zabytkami, dobrych praktyk w zakresie ochrony zabytków etc. Te informacje, wzorce, rozwiązania muszą być dostarczane z zewnątrz. Tym bardziej, że założenia ochrony zespołów historycznych zmieniają się i współcześnie wymagają kompleksowych działań dalece wykraczających poza konserwatorską kontrolę obiektów zabytkowych⁸. Wiedzę na ten temat trzeba więc jak najszerzej rozpowszechniać.

Współcześnie ochrona zabytkowych zespołów miejskich jest jednym z najtrudniejszych zadań konserwatorskich. Z jednej strony, decyduje o tym złożoność przedmiotu ochrony – zespół staromiejski to nawet setki obiektów o różnej wartości i charakterystyce technicznej, tworzących strukturę urbanistyczną, która również podlega ochronie. Z drugiej strony, także najcenniejsze czy najstarsze zespoły muszą współcześnie funkcjonować; muszą być żywymi organizmami, co najmniej zbliżającymi się do dzisiejszych

government policy⁶. Consequently, it can be expected that towns and cities should systematically build their own potential (comprising specialists, organisational solutions, forms of action, financial resources, promotional activities, etc.) for heritage protection. Naturally, the quality, level of detail and effectiveness of the implementation of heritage guardianship programmes should be proportional to the value of the stock for which the towns and cities are jointly responsible.

However, when the whole country is considered, the situation is not satisfactory. The example of local government services of heritage protection is symptomatic, as just over sixty of them were set up, and now the number is even decreasing⁷. This means that only some towns and cities develop their own potential for comprehensive guardianship of their historical monuments. Consequently, municipal authorities also need up-to-date information on strategic planning regarding heritage protection, monument guardianship plans, good practices in the field of heritage protection etc. Such information, patterns and solutions must be provided from outside. This is all the more so because the assumptions for the protection of historical complexes continue to change and nowadays require comprehensive measures that go far beyond the control of heritage sites by conservation inspectors⁸.

standardów użytkowych. Pogodzenie tych dwóch celów – ochrony, która polega na ograniczeniu przekształceń i obecnego użytkowania wymagającego ingerencji – jest z zasady bardzo trudne⁹. Ochrona zespołów miejskich jest zatem nieustającym poszukiwaniem kompromisu, który nie zadowala w pełni żadnej ze stron. Niemożliwe do całkowitej realizacji potrzeby różnych interesariuszy prowadzą do dyskusji, sporów i konfliktów.

Trudność ochrony zespołów staromiejskich dodatkowo komplikuje brak uniwersalnych wzorców w tym zakresie. Każdy zabytkowy zespół jest inny, odmienne są też uwarunkowania jego ochrony i współczesnego użytkowania. Tymczasem standardy oraz formy postępowania wypracowane w sferze konserwacji zabytków dotyczą generalnie pojedynczych obiektów. Ich ochrona polega na przeprowadzeniu prac konserwatorskich, dostosowaniu funkcji użytkowej i zastosowaniu mało inwazyjnych rozwiązań technicznych (np. wewnętrznych dociepleń, zewnętrznych instalacji, odstępstw od norm). W pracach konserwatorskich i działaniach technicznych przy obiektach można skorzystać ze sprawdzonych rozwiązań, materiałów, technologii. Tymczasem w odniesieniu do całych zespołów miejskich dokumenty doktrynalne formułują tylko

Therefore, knowledge of the subject should be disseminated as widely as possible.

Nowadays, protection of historical urban complexes is one of the most difficult conservation tasks. On the one hand, this is determined by the complexity of the object of protection – an old town complex includes even hundreds of objects of different values and technical characteristics, forming an urban structure which is also subject to protection. On the other hand, the most valuable or oldest complexes must also function today; they must be living organisms, at least coming close to the modern standards of use. In principle, it is very difficult to strike a balance between these two objectives, i.e. ensuring the protection, consisting in placing limits on transformation, and the modern use that requires interference⁹. The protection of urban complexes is therefore a constant search for some compromise that do not fully satisfy either party. Needs of different stakeholders, which cannot be fully met, lead to discussions, disputes and conflicts.

The protection of old town complexes is further complicated by the lack of universal models of their protection. Each historical complex is different and conditions for its protection and modern use are also

ogólne wskazania¹⁰. Dlatego w praktyce, do kompleksowych działań obejmujących obszary staromiejskie, stosuje się rozwiązania wypracowane w ramach tzw. rewitalizacji¹¹. Generalne zasady i elementy działań rewitalizacyjnych są przedstawione w licznych publikacjach, jednak też nie tworzą uniwersalnych modeli, które można zastosować wobec zabytkowych obszarów¹². Plany zarządzania, programy opieki czy rewitalizacji dla zespołów staromiejskich muszą być zatem indywidualnym opracowaniem.

W przypadku najcenniejszych zespołów staromiejskich problem ich ochrony okazuje się szczególnie skomplikowany. Ograniczenia są bowiem proporcjonalne do wartości zabytkowej zabudowy, która wymaga zachowania – w zasadzie w najcenniejszych zespołach wszelkie ingerencje rodzą zagrożenie. Liczba i rodzaj ograniczeń koniecznych dla zachowania autentyczności oraz integralności staromiejskiego zespołu praktycznie zawęża jego współczesne użytkowanie. Jednak tworzenie „miejskich skansenów” jest niecelowe, co zrozumiano jeszcze w poprzednim ustroju, a w obecnych warunkach po prostu niemożliwe¹³. W praktyce konieczne staje się więc połączenie na obszarze staromiejskim restrykcyjnej ochrony konserwatorskiej i różnego rodzaju interwencji niezbędnych dla realizacji współczesnych funkcji spełnianych w ograniczonych formach. Te sprzeczne działania mogą być podejmowane na jednym obszarze pod warunkiem szczegółowego zróżnicowania wartości poszczególnych obiektów i wszelkich elementów tworzących zespół urbanistyczny. Indywidualne podejście do wartości składników zespołu staromiejskiego umożliwia zróżnicowanie wymagań

different. At the same time, standards and procedures developed in the field of heritage conservation generally apply to individual sites. Their protection involves carrying out conservation work, adapting the utility function and using minimally invasive technical solutions (e.g. internal insulation, external systems, and deviations from standards). In conservation work and technical activities carried out at protected structures, proven solutions, materials and technologies can be used. Yet, as far as entire urban complexes are concerned, the doctrinal documents provide only general guidelines¹⁰. For this reason, in practice, comprehensive measures covering old town areas employ solutions developed as part of the so-called revitalisation¹¹. General principles and components of revitalisation activities are presented in numerous publications, but they also do not create universal models that can be applied to historical areas¹². Therefore, management plans, guardianship and revitalisation programmes for old town complexes must be developed individually.

In the case of the most valuable old town complexes, the problem of protecting them appears to be particularly complicated. In other words, the limitations are proportional to the historical value of the buildings, which should be preserved – in principle, in the most valuable complexes all interference create danger. The number and type of restrictions necessary to preserve the authenticity and integrity of an old town complex practically restricts its use today. However, the creation of “urban open-air museums” is pointless, which was understood even under the previous regime, and is simply not possible under the current conditions¹³. In practice, in the old town

2. Złożoność przedmiotu ochrony – zespół staromiejski to nawet setki obiektów o różnej wartości i charakterystyce technicznej, tworzących strukturę urbanistyczną. Zamość, fragment panoramy. Fot. A. Siwek

2. Complexity of the protection target – the Old Town complex comprises even hundreds of objects with different values and technical characteristics, constituting the urban structure. Zamość, a fragment of the panorama. Photo by A. Siwek

3. Nawet najcenniejsze zespoły zabytkowe muszą współcześnie funkcjonować; muszą być żywymi organizmami – pozostaje pytanie o funkcję i skalę wykorzystania. Zamość, sezonowe lodowisko w Rynku. Fot. A. Siwek

3. Nowadays, even the most valuable historical complexes must function; must be living organisms – the question remains about the function and scale of utilisation. Zamość, the seasonal ice in the Market Square. Photo by A. Siwek

konserwatorskich – wskazanie elementów wymagających ochrony i składników, które mogą być przekształcane (w zakresie wynikającym z analizy ich wartości). Takie działanie wcale nie jest oczywiste, gdyż teoria konserwatorska wciąż zakłada równocенność zabytków, ustawowe formy ochrony nie przewidują ich klasyfikacji, a dokumentacja konserwatorska zabytków nie zawiera analitycznej oceny ich wartości⁴.

Świadomość konieczności połączenia rygorystycznej ochrony z potrzebami współczesnego użytkowania została przyjęta nawet w systemie ochrony dóbr Światowego Dziedzictwa UNESCO. W systemie tym z założenia dokładnie określa się wartość chronionych dóbr (tzw. wyjątkowa wartość uniwersalna), kluczowe cechy stanu dobra (autentyzm i integralność), a na tej podstawie tworzy się szereg instrumentów służących ochronie dobra (określonych w tzw. Wytocznych Operacyjnych)⁵. Jednym z nich jest Plan Zarządzania, który zbiera wszystkie wymienione informacje i na ich podstawie określa sposób ochrony i możliwy zakres użytkowania dobra. Taki dokument okazuje się zwłaszcza potrzebny, by zaplanować ochronę i użytkowanie szczególnie trudnej grupy dóbr, jakimi są historyczne miasta. Dlatego też został w 2018 roku opracowany dla wpisanego na Listę UNESCO obszaru staromiejskiego w Zamościu⁶.

Plan Zarządzania stanowi dokument, który formalnie powinien być opracowany dla każdego dobra wpisanego na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO. W przypadku dóbr starających się współcześnie o wpis na tę listę Plan Zarządzania jest obligatoryjnym elementem dokumentacji nominacyjnej, natomiast dla dóbr wcześniej uznanych za Światowe Dziedzictwo taki dokument należy opracować obecnie. Zamość został uznany za Światowe Dziedzictwo, gdy Plany Zarządzania nie były jeszcze wymagane (1992 rok) i dlatego musiał ten dokument przygotować.

Plan Zarządzania dobra uznanego za dziedzictwo UNESCO koncentruje się na zagadnieniach związanych z ochroną jego zabytkowych wartości. Dokument zatytułowany *Stare Miasto w Zamościu – Plan Zarządzania Dobrem Światowego Dziedzictwa UNESCO* przedstawia więc całościowo system ochrony konserwatorskiej i problemy zabytkowych obiektów w tym zespole. Zajmuje się zwłaszcza określeniem tzw. atrybutów wartości zabytkowych (wspomnianej wyjątkowej

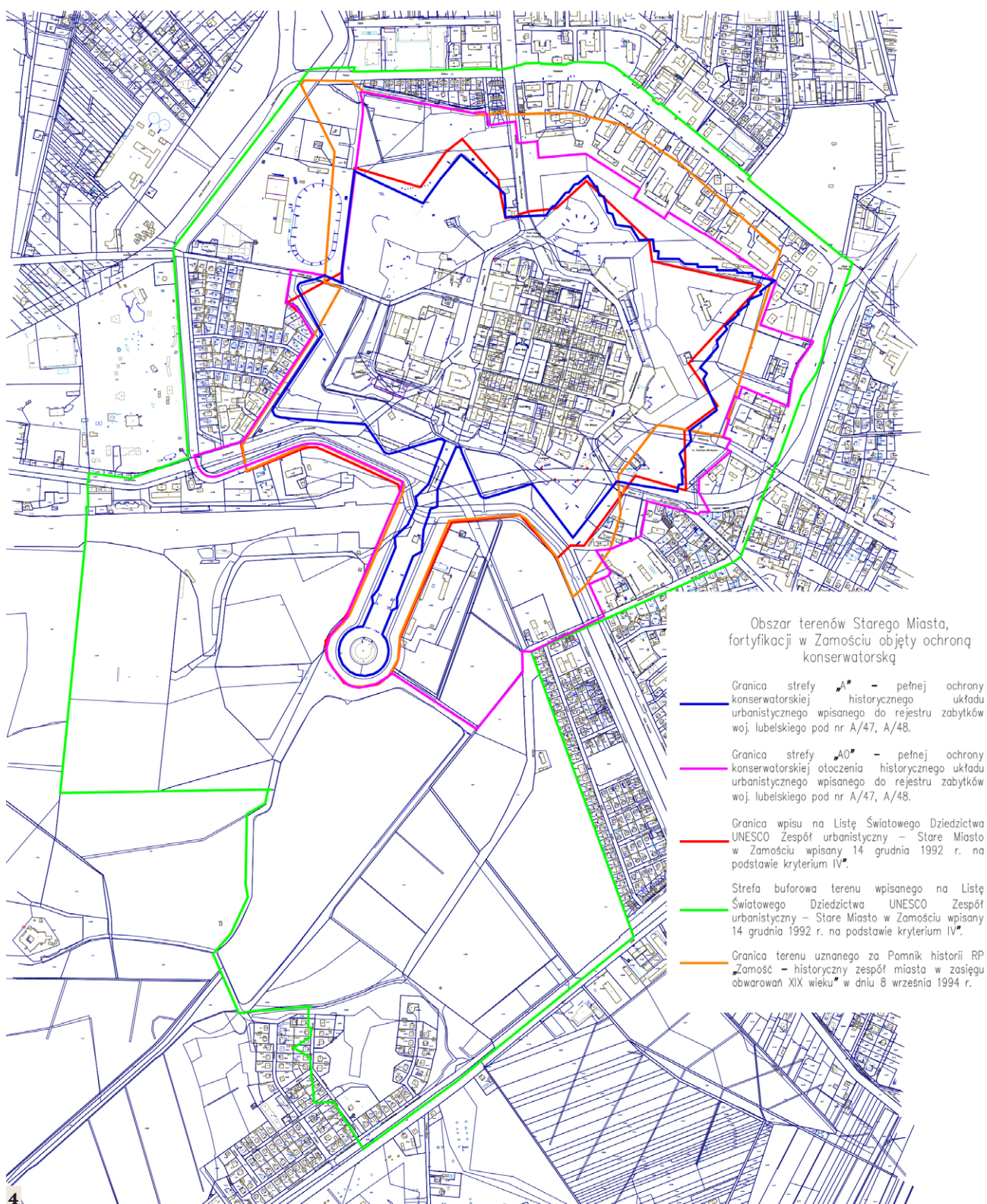
area, it is therefore necessary to combine restrictive heritage protection and various types of intervention necessary for the implementation of modern functions in a limited extent. These contradictory activities may be performed in one area, provided that detailed differentiation in the value of individual objects and all elements that make up the urban complex is made. The individual approach to the values of the elements comprising an old town complex allows for differentiation of conservation requirements, i.e. identification of components requiring protection and elements that can be transformed (to the extent resulting from the analysis of their value). Such procedure is not obvious at all, because the conservation theory still assumes that historical monuments are equal in terms of their value, statutory forms of protection do not provide for their classification, and conservation documentation of monuments does not contain an analytical assessment of their value⁴.

The awareness of the necessity of combining rigorous protection with the needs of modern use has been accepted even in the system of protection of the UNESCO World Heritage Sites. This system assumes that the value of protected sites (the so-called outstanding universal value) and their key attributes (authenticity and integrity) are precisely defined, and on this basis a number of instruments for the protection of the site (defined in the so-called Operational Guidelines) are created⁵. One of them is the Management Plan, which collects all the information specified and, based on this information, defines how to protect the site and the possible extent of its use. Such a document is particularly needed to plan the protection and use of a particularly difficult group of sites such as historical towns. For this reason, it was elaborated in 2018 for the UNESCO-listed Old Town area in Zamość⁶.

The Management Plan is a document which should be formally developed for each site entered into the UNESCO World Heritage List. In case of sites applying at present for entering into the List, the Management Plan is an obligatory component

4. Zamość, granice dobra światowego dziedzictwa. Obszar objęty Planem Zarządzania. Oprac. Urząd Miasta Zamość

4. Zamość, borders of the world heritage site. The area included in the Management Plan. Elaborated by the Town Hall Zamość

wartości uniwersalnej), określeniem ich zagrożeń i monitoringiem¹⁷. Są to problemy specjalistyczne, za które odpowiadają służby konserwatorskie. Analiza takiego tematu wymaga znajomości teoretycznego zaplecza systemu Światowego Dziedzictwa, zasad i form ochrony zabytków oraz krajowego systemu ochrony

of their nomination dossier, while for sites previously ranked as World Heritage such a document should be compiled now. Zamość was recognised as a World Heritage Site when Management Plans were not yet required (1992) and therefore it had to develop this document.

konserwatorskiej. Opracowanie tych zagadnień stanowi więc zadanie dla określonych specjalistów.

Jednak zabytkowy zespół Zamościa jest – i powinien być – żyjącą dzielnicą, która pełni dziś wiele funkcji: mieszkaniową, handlową, gospodarczą, biurową, reprezentacyjną, turystyczną, komunikacyjną etc. Utrzymanie tych funkcji warunkuje akceptację społeczną i środki na ochronę zabytkowych wartości Starego Miasta. Zarządzanie miastem musi zatem uwzględniać współczesne potrzeby jego mieszkańców i użytkowników¹⁸. Z tego względu Plan Zarządzania Starego Miasta w Zamościu powinien również wskazywać działania wykraczające poza bezpośrednie utrzymanie zabytkowych wartości. Dlatego na podstawie analizy takich wartości, współczesnego funkcjonowania zespołu oraz potrzeb w tym zakresie Plan Zarządzania prezentuje dopuszczalne i pożądane działania, które pozwalają jednocześnie chronić i użytkować omawiany obszar¹⁹. Jednak opinie specjalistów muszą być przy tym skonfrontowane z opiniami interesariuszy.

W systemie Światowego Dziedzictwa z założenia dużą wagę przywiązuje się do współpracy z interesariuszami. Rodzaj i forma wszelkich działań (w tym inwestycji) podejmowanych w historycznym zespole powinny być konsultowane z interesariuszami²⁰. Ich opinie i potrzeby są więc bardzo poważne traktowane przy tworzeniu Planu Zarządzania. W Zamościu przedmiotem i celem konsultacji były przede wszystkim założenia oraz kluczowe działania, które mają służyć funkcjonowaniu zespołu staromiejskiego. Kwestie te zostały opracowane w formie syntetycznych informacji, do których mogli się odnieść interesariusze²¹.

The Management Plan for a UNESCO Heritage Site is focused on issues related to the protection of its historical values. Consequently, the document titled *The Old Town in Zamość – the Management Plan for the UNESCO World Heritage Site* presents comprehensively the conservation safeguarding system and problems related to historical structures found in this complex. In particular, it specifies the so-called historical value attributes (the Outstanding Universal Value mentioned above), presents possible dangers to them and deals with their monitoring¹⁷. These are specialist problems within the competence of the conservation services. An analysis of this subject calls for the knowledge of theoretical background of the World Heritage system, principles and forms of preservation of historical monuments as well as the national system of the conservation protection. Therefore, addressing these issues is a task for specialists in relevant areas.

However, the historical complex of Zamość has been – and should be – a living district offering today various functions, including housing, trade, business, office, representational, touristic, communication, etc. Maintaining these functions is pivotal for winning social acceptance and obtaining means for the protection of historical values of the Old Town. Thus, the town management has to take into account the present needs of its residents and users¹⁸. Consequently, the Old Town Management Plan for Zamość should also specify actions reaching beyond the direct maintenance of historical values. For this reason, based on the analysis of such values, the present-day functioning of the complex and the needs in this field, the Management Plan indicates acceptable and expected

5. Plan Zarządzania prezentuje dopuszczalne i pożądane działania, które pozwalają jednocześnie chronić i użytkować omawiany obszar. Zamość, reklamy w podcieniach kamienic rynkowych. Fot. A. Siwek

5. The Management Plan presents acceptable and desirable activities which allow to simultaneously protect and use the discussed area. Zamość, commercials within the arcades of the Market Square tenement houses. Photo by A. Siwek

6. Ogłoszenie Prezydenta Miasta Zamość o konsultacji społecznej projektu Planu Zarządzania dobrem światowego dziedzictwa UNESCO. Zrzut ekranowy: <https://umzamosc.bip.lubelskie.pl/index.php?id=93&p1=szczegoly&p2=1317615>

6. Advertisement of the mayor of Zamość about social consultation concerning the Management Plan project of the UNESCO World Heritage Site. The screenshot: <https://umzamosc.bip.lubelskie.pl/index.php?id=93&p1=szczegoly&p2=1317615>

Konsultacje służyły zebraniu danych na temat akceptacji poszczególnych działań i określeniu priorytetów. Z konsultacji wyłączono natomiast specjalistyczne problemy konserwatorskie, które zostały zawarte w Planie Zarządzania, ale nie były przedmiotem pytań skierowanych do interesariuszy.

Założenia Planu Zarządzania Starego Miasta w Zamościu

Podstawę społecznych konsultacji z interesariuszami w Zamościu stanowił tekst zatytułowany *Założenia i kluczowe działania w Planie Zarządzania Starym Miastem w Zamościu*²², który był syntezą głównych zamierzeń inwestycyjnych przewidzianych w szczegółowym i obszernym (170 stron) dokumencie, jakim jest sam Plan Zarządzania. W formie krótkich punktów, bez uzasadnień i dokładnych opisów, przedstawiono założenia, harmonogram i główne działania zawarte w Planie Zarządzania. Taka forma umożliwiła interesariuszom, niewprowadzonym w problemy konserwatorskie, poznanie całościowej koncepcji działań przewidzianych Planem na dziesięć lat. Dzięki temu mogli oni odnieść się do zaprezentowanych pomysłów. Ponadto sformułowane w tekście punkty pokazują, w jaki sposób w Zamościu należy pogodzić ochronę konserwatorską z realizacją współczesnych funkcji miejskich. Jest to prezentacja kompromisu, który trzeba zbudować we wszystkich chronionych miastach historycznych.

actions allowing to simultaneously protect and use the relevant area¹⁹. However, in this respect, opinions of specialists have to be juxtaposed with those of the stakeholders.

Under the World Heritage System, cooperation with stakeholders is, by definition, very important. The type and form of any and all activities (including investments) undertaken within a historical complex should be consulted with stakeholders²⁰. Their opinions and needs are therefore taken very seriously in the development of the Management Plan. In Zamość, the subject and purpose of the consultations were, above all, the assumptions and key measures that are meant to serve the functioning of the Old Town complex. These issues were developed as a set of synthetic information to which stakeholders could refer²¹. The consultations were used to gather information on the acceptance of individual measures and to define priorities. However, the consultation did not cover specialistic conservation problems, which were included in the Management Plan, but were not the subject of questions addressed to stakeholders.

Assumptions for the Management Plan of the Old Town in Zamość

The basis for public consultations with stakeholders in Zamość was the text entitled *Assumptions and key measures in the Management Plan for the Old Town*

Program działań przewidzianych w Planie Zarządzania został ujęty w postaci dziesięciu tzw. Kluczowych Działań. Przedstawienie tych rozwiązań poprzedziło wyliczenie, w bardzo syntetycznej formie, „Założeń Planu Zarządzania”. W jedenastu punktach określono tu ramy programowe, w jakich muszą mieścić się działania podejmowane w Zamościu. Punkty te określają więc założenia programowe, których realizacją są Kluczowe Działania. Wydaje się, że określenie wstępnych ram pozwala lepiej zrozumieć kierunki i formy poczynań w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego w Zamościu (czyli właśnie Kluczowe Działania). Założenia programowe zostały sformułowane następująco:

1. Przedmiotem Planu Zarządzania jest zespół staromiejski w Zamościu w granicach wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO wraz ze strefą buforową.
2. Głównym celem PZ jest ochrona wartości zespołu staromiejskiego w Zamościu wpisanego na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO poprzez udoskonalenie systemu jego ochrony i zarządzania²³.
3. Plan Zarządzania został sporządzony na podstawie modelu opracowanego z uwzględnieniem aktualnych założeń i wytycznych dotyczących zarządzania dobrami UNESCO, wydanych przez Centrum Światowego Dziedzictwa i współpracujące organizacje doradcze²⁴.
4. Przyjęty model Planu Zarządzania zakłada połączenie ochrony wartości zabytkowych (podstawy wpisania Zamościa na Listę Światowego Dziedzictwa – WHL) ze współczesnym użytkowaniem i rozwojem zespołu staromiejskiego. Ochrona wartości zabytkowych stanowi cel nadrzędny, jednak ważne są również inne cele i dlatego zostały one uwzględnione w Planie Zarządzania. Takie założenie jest zgodne ze współczesnym podejściem do ochrony dziedzictwa – w szczególności miast historycznych.
5. Koncepcja funkcjonowania i rozwoju zespołu staromiejskiego w Zamościu opiera się przede wszystkim na wykorzystaniu potencjału jego dziedzictwa – zabytkowej zabudowy (komponent materialny) oraz wartości z nią związanych (komponent niematerialny).
6. Wszystkie elementy istotne dla uznania zamojskiego zespołu za dobro Światowego Dziedzictwa

*of Zamość*²², which was a synthesis of the main investment projects included in a detailed and extensive (170 pages) document, which is the Management Plan. The assumptions, schedule and main actions included in the Management Plan were presented in the form of short points, without justifications or detailed descriptions. Owing to this form, stakeholders, who were not familiarised with conservation-related issues, were able to learn about the overall concept of the activities included in the 10-year plan. This enabled them to address the ideas presented. Moreover, the points included in the text show how Zamość should balance the conservation protection with the implementation of present-day urban functions. The document presents a trade-off that should be achieved in all protected historical towns.

The programme of activities provided for in the Management Plan was presented in the form of ten so-called Key Measures. The presentation of these solutions was preceded by a very synthetic enumeration of the “Management Plan Assumptions”. Eleven points set out here the programme framework within which activities undertaken in Zamość must fall. Thus, these points define the programme assumptions, the implementation of which are the Key Measures. It seems that determining this initial framework allows to better understand the directions and forms of action regarding the protection of cultural heritage in Zamość (that is, the Key Measures). The programme assumptions have been expressed as follows:

1. The subject of the Management Plan is the Old Town complex in Zamość within the boundaries entered into the UNESCO World Heritage List together with the buffer zone.
2. The main objective of the MP is to protect the values of the Old Town complex in Zamość, which is the UNESCO World Heritage Site, by improving its protection and management system²³.
3. The Management Plan has been drawn up based on a model developed with taking into account the current assumptions and guidelines for the management of UNESCO Heritage Sites issued by the World Heritage Centre and cooperating advisory organisations²⁴.
4. The adopted model of the Management Plan assumes that the protection of historical values (the

(WH) znajdują się w granicach objętych wpisem UNESCO; strefa buforowa jest obszarem kontrolowanej działalności, który służy zabezpieczeniu dobra UNESCO. Na obszarze objętym wpisem wszelkie działania inwestycyjne podlegają restrykcyjnej kontroli konserwatorskiej; w strefie buforowej działania inwestycyjne podlegają sprawdzeniu i dostosowaniu, aby nie wpływały negatywnie na wartości dobra UNESCO.

7. Wszystkie etapy opracowania PZ były realizowane we współpracy z interesariuszami zaangażowanymi w proces ochrony i zarządzania zespołem staromiejskim w Zamościu.
8. PZ stanowi dokument strategiczny i kierunkowy, który został opracowany na okres dziesięciu lat (dwie kadencje władz samorządowych). Plan Zarządzania powinien kompleksowo zestawiać informacje charakteryzujące Zamość jako dobro UNESCO, analizować jego system ochrony i zarządzania, określać problemy do rozwiązania oraz działania służące jego ochronie, użytkowaniu i wykorzystaniu. Jednak Plan Zarządzania nie określa szczegółów realizacyjnych poszczególnych działań związanych z ochroną i użytkowaniem dobra. Działania te powinny być opracowane przez Zarządcę w formie krótkookresowych Planów Działania.
9. Poszczególne działania określone w Planie Zarządzania powinny zostać zrealizowane w etapach, zaplanowanych na okres realizacji Planu. Kolejność działań (harmonogram) i ich koszt zostaną określone przez Zarządcę. Zdecydują o tym możliwości budżetu, uzyskane środki zewnętrzne oraz inne czynniki warunkujące możliwości i priorytety Zarządcy.
10. Wnioski i działania sformułowane w PZ, które dotyczą ochrony zabytkowego zasobu oraz jego wartości, powinny zostać uwzględnione i rozwinięte w Gminnym Programie Opieki nad Zabytkami na lata 2019-2022.
11. Głównym adresatem i realizatorem PZ jest Urząd Miasta będący Zarządcą zespołu staromiejskiego w Zamościu (UM Zamość jest tym samym podmiotem odpowiedzialnym za ochronę dobra wpisanego na Listę UNESCO). Ze względu na niezwykłą wartość zespołu i międzynarodowe zobowiązania dotyczące ochrony dóbr UNESCO

basis for including Zamość on the World Heritage List – WHL) will be combined with the present-day use and development of the Old Town complex. The protection of historical values is an ultimate goal, but other goals are also important and therefore included in the Management Plan. Such an assumption is in line with the contemporary approach to the protection of heritage, in particular historical towns.

5. The idea of functioning and development of the Old Town complex in Zamość is based primarily on making use of the potential of its heritage – historical architecture (the tangible component) and values associated with it (the intangible component).
6. All the components significant for the recognition of Zamość complex as the World Heritage (WH) site are within the limits of the UNESCO List entry, while the buffer zone is an area of controlled activity that is designed to safeguard the UNESCO heritage site. Within the area covered by the entry, all investment activities are subject to restrictive conservation control, while those carried out in the buffer zone are verified and modified so that they do not adversely affect the values of the UNESCO site.
7. All stages of the MP elaboration were carried out in cooperation with stakeholders involved in the process of protection and management of the Old Town complex in Zamość.
8. The MP is a strategic, policy document, which has been elaborated for a period of ten years (two terms of office of local authorities). The Management Plan should comprehensively compile information describing Zamość as the UNESCO heritage site, analyse its protection and management system, identify problems to be solved, and specify activities aimed at its protection, functioning and use. However, the Management Plan does not provide details of the implementation of individual activities related to the protection and use of the site. Such activities should be elaborated by the Manager in the form of short-term Action Plans.
9. Individual actions specified in the Management Plan should be implemented in stages, planned for the implementation period of the Plan. The

jego ochrona i zarządzanie powinny być wsparte środkami zewnętrznymi (regionalnymi, krajowymi oraz europejskimi).

Aby uświadomić interesariuszom ich ważną rolę w procesie tworzenia Planu Zarządzania – i jednocześnie zachęcić ich do włączenia się w proces konsultacji – dodano jeszcze informacje na temat poszczególnych etapów jego opracowywania. Harmonogram wyraźnie pokazuje, że etap konsultacji znajduje się w miejscu, które pozwala na korekty Planu stosownie do wyników tych konsultacji. Partnerskie traktowanie interesariuszy znalazło odzwierciedlenie w ich rzeczywistym zaangażowaniu w konsultacje. Opracowywanie Planu Zarządzania trwało blisko rok, a jego etapy były następujące:

1. Spotkania informacyjne na temat systemu WH, zasad ochrony dóbr wpisanych na Listę UNESCO, założeń i struktury PZ – pracownicy UM zarządzający zespołem staromiejskim w Zamościu.
2. Zebranie informacji na temat dobra WH oraz jego współczesnego funkcjonowania – dokumenty (w tym dokumentacja WH) oraz różne grupy interesariuszy (m.in. departamenty UM, służby konserwatorskie, zarządcy miejskich instytucji i organizacji, mieszkańcy, przedsiębiorcy, turyści).
3. Opracowanie wersji roboczej PZ według modelu uwzględniającego połączenie ochrony dobra z jego współczesnym użytkowaniem i rozwojem (Charakterystyka, Ochrona, Wykorzystanie).
4. Opracowanie syntezy PZ w postaci kluczowych działań służących udoskonaleniu ochrony i współczesnego funkcjonowania zespołu staromiejskiego (działania administracyjne, inwestycyjne, funkcjonalne).
5. Konsultacje z interesariuszami w zakresie roboczej wersji PZ (kwestionariusz konsultacji dotyczył kluczowych działań przedstawionych w syntezie PZ), co służyło ocenie kluczowych działań i określeniu ich priorytetów (konsultacje organizowano na podstawie zarządzenia Prezydenta Zamościa) – szeroka reprezentacja interesariuszy (materiał publikowany w Internecie)²⁵.
6. Opracowanie ostatecznej wersji PZ z uwzględnieniem wyników konsultacji z interesariuszami.
7. Przyjęcie Planu Zarządzania Starego Miasta w Zamościu przez Radę Miasta²⁶.

order of activities (schedule) and their cost will be specified by the Manager. These will be determined by the budget capacity, external financing obtained and other factors affecting the Manager's capacities and priorities.

10. The conclusions and activities outlined in the MP concerning the protection of the heritage site and its values should be taken into account and developed in the Municipal Heritage Guardianship Programme for the years 2019-2022.
11. The main recipient and implementer of the MP is the Town Hall, which is the Manager of the Old Town complex in Zamość (thus, the Town Hall of Zamość is the entity responsible for the protection of the site entered into the UNESCO List). Considering the extraordinary value of the complex and the international obligations regarding the protection of UNESCO sites, its protection and management should be supported with external resources (regional, national and European).

In order to make stakeholders aware of their important role in the process of creating the Management Plan and at the same time to encourage them to participate in the consultation process, information on the various stages of the Plan development was added. The schedule clearly shows that the consultation stage is at a point where the Plan can be revised according to the results of these contacts. The partner relations with the stakeholders were reflected in their real commitment to the consultation process. The development of the Management Plan took almost a year, and its stages were as follows:

1. Holding information meetings on the WH system, principles of protection of the UNESCO-listed sites, assumptions and structure of the MP – employees of the Town Hall managing the Old Town complex in Zamość.
2. Collecting information on the WH site and its present-day functioning - documents (including WH documentation) and various stakeholder groups (e.g. Town Hall departments, conservation services, managers of municipal institutions and organisations, residents, entrepreneurs, tourists).
3. Elaborating a draft version of the MP according to the model taking into account the combination of protection of the site with its present-day

Kluczowe działania proponowane w Planie Zarządzania Starego Miasta w Zamościu

Na podstawie analizy wartości zabytkowych zespołu staromiejskiego (w szczególności tzw. wartości OUV), analizy jego funkcjonowania (również w kontekście całego Zamościa), oceny potrzeb jego ochrony i udostępnienia oraz potencjału turystycznego sformułowano propozycje działań, które powinny zostać podjęte w okresie objętym Planem Zarządzania. Działania te – ze względu na ich charakter – można ująć w trzech grupach: administracyjnej, inwestycyjnej i funkcjonalnej.

A. Działania administracyjne

1. Uporządkowanie granic obszarów wskazanych w ramach poszczególnych form ochrony.

Zamość jest objęty ochroną wynikającą z następujących procedur: wpisania do rejestru zabytków, uznania za pomnik historii, wpisania na Listę WH UNESCO

use and development (Characteristics, Protection, Use).

4. Elaborating a synthetic version of the MP in the form of key measures aimed at improving the protection and present-day functioning of the Old Town complex (administrative, investment, and functional activities).
5. Consulting the draft version of the MP with stakeholders (the consultation questionnaire covered the key measures presented in the MP synthesis), aimed at evaluating the key measures and defining their priorities (consultations organised according to an order of the Mayor of Zamość) – broad representation of stakeholders (material published on the Internet)²⁵.
6. Developing the final version of the MP taking into account the results of consultations with the stakeholders.
7. Adopting the Management Plan of the Old Town of Zamość by the Town Council²⁶.

Key measures proposed in the Management Plan of the Old Town in Zamość

Based on the analysis of the historical values of the Old Town complex (in particular the so-called OUVs), analysis of its functioning (also in the

7. Głównym celem PZ jest ochrona wartości zespołu staromiejskiego w Zamościu. Zamość, widok historycznego centrum. Fot. A. Siwek

7. The main purpose of the MP is the protection of values of the Old Town complex in Zamość. Zamość, a view of the historical centre. Photo by A. Siwek

i ustaleń ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego. W przypadku Listy UNESCO określone są granice dwóch obszarów – właściwego obszaru objętego wpisem oraz tzw. strefy buforowej.

Granice wymienionych obszarów różnią się w istotny sposób. Zakres tych różnic nie ma uzasadnienia, gdyż podstawą zdefiniowania obu obszarów były identyczne czynniki, czyli zabytkowa wartość znajdujących się na nich elementów architektonicznych i urbanistycznych. W szczególności niezrozumiałe są granice pomnika historii (przebiegające na przykład przez stadion miejski czy powojenne osiedle mieszkaniowe).

Tymczasem prawidłowe wyznaczenie granic obszarów chronionych ma istotne znaczenie, gdyż na tych terenach obowiązują różnego rodzaju przepisy, które wynikają z charakteru danej formy ochrony. W przypadku zespołu staromiejskiego Zamościa poszczególne formy ochrony powinny być spójne, wzajemnie się uzupełniające i wzmacniające. Z drugiej strony, regulacje konserwatorskie nie powinny obejmować obszarów, na których nie mają uzasadnienia. Właściwe określenie granic (korekta obecnych) ma więc istotne znaczenie.

Granice obszaru chronionego powinny obejmować elementy i wartości, które zostały określone jako ważne w ramach danego systemu ochrony. W Zamościu uzasadnione jest przyjęcie tego samego przedmiotu ochrony – staromiejskiego zespołu (miasta idealnego) wraz z fortyfikacjami nowożytnymi. Status wpisu na Listę Światowego Dziedzictwa jest najbardziej prestiżowy (porównując do krajowych form ochrony), a dokonywana na szczeblu międzynarodowym procedura zmiany przedmiotu ochrony, jej uzasadnienia i granic wpisu okazuje się najtrudniejsza. W praktyce zatem wskazane jest skorygowanie granic obszarów zdefiniowanych w krajowych formach ochrony (Pomnik Historii, rejestr), na podstawie aktualnej analizy przedmiotu tej ochrony.

2. Powołanie Zarządcy Zespołu Staromiejskiego w Zamościu, odpowiedzialnego za obszar wpisanego na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO.

Nadzwyczajna wartość zespołu staromiejskiego w Zamościu oraz międzynarodowe zobowiązania wynikające z uznania tego zespołu za dziedzictwo UNESCO wymagają zapewnienia szczególnie starannej ochrony

context of the whole town of Zamość), assessment of the needs regarding its protection and making it accessible, as well as its tourist potential, there have been identified proposals for actions that should be taken in the period covered by the Management Plan. According to their nature, these activities can be arranged in three groups: administrative, investment and functional.

A. Administrative activities

1. Proper arrangement of the boundaries of the areas identified within individual forms of protection.

Zamość is under protection resulting from these procedures: listing it in the register of monuments, recognising it as a historical monument, entering it into the UNESCO WH List, and the arrangements for protection provided in the local landscape development plan. In the case of the UNESCO List, the boundaries of two areas have been defined – the actual area covered by the entry and the so-called buffer zone.

The boundaries of these areas differ considerably. The range of these differences has no justification as the areas were determined according to the same factors, i.e. the historical value of the architectural and urban elements contained within them. In particular, the boundaries of the Monument of History are incomprehensible (crossing for example the town stadium or the post-war housing estate).

Meanwhile, the correct delimitation of protected areas is of significant importance because these areas are subject to different types of regulations resulting from the nature of a given form of protection. In the case of the Old Town complex in Zamość, particular forms of protection should be consistent, mutual complementary and strengthening. On the other hand, conservation regulations should not cover areas where they have no justification. It is therefore

8. Działania administracyjne – głównym adresatem i realizatorem PZ jest Urząd Miasta będący Zarządcą zespołu staromiejskiego w Zamościu. Ratusz, siedziba władz samorządowych. Fot. A. Siwek

8. Administrative activities – the main recipient and producer of the MP is the Town Hall as the Administrator of the Old Town complex in Zamość. Town Hall, the abode of the local government. Photo by A. Siwek

8

i zarządzania. Obecny system ochrony i zarządzania jest realizowany przez UM Zamość we współpracy z państwową służbą ochrony zabytków.

Oczywiście ogromną większość działań związanych z utrzymaniem zamojskiego zespołu podejmuje samorząd miasta. Tylko samorząd ma bowiem kompetencje formalne, możliwości organizacyjne i środki, które umożliwiają aktywną ochronę i zarządzanie obszarem staromiejskim. Państwowa służba konserwatorska – zgodnie ze współczesnym modelem ochrony zabytków – jedynie w niewielkim zakresie (ograniczone środki) może podejmować praktyczne działania konserwatorskie. Jej rola jest ograniczona do kontroli merytorycznej, nadzoru konserwatorskiego i ewentualnego doradztwa.

W obecnym systemie ochrony nie ma jednostki, która byłaby dedykowana i odpowiedzialna za ochronę zamojskiego zespołu wpisanego na Listę UNESCO. W praktyce wszystkie działania na terenie Starego Miasta w Zamościu są organizowane i nadzorowane przez poszczególne wydziały Urzędu Miejskiego, a kluczową rolę odgrywa Wydział Budownictwa, Urbanistyki i Ochrony Zabytków. Jednak specjalizacja zawodowa pracowników, zakres i liczba obowiązków, czy uprawnienia tego wydziału w skali całego urzędu, nie pozwalają na odpowiednio efektywne nadzorowanie i kierowanie ochroną zabytkowego obszaru UNESCO.

important to properly define the boundaries (to correct the present ones).

The boundaries of a protected area should include elements and values that have been identified as important under a given protection system. In Zamość, it is appropriate to adopt the same subject of protection, i.e. the Old Town complex (the ideal town) together with the modern fortifications. The entry on the World Heritage List enjoys the most prestigious status (compared to national forms of protection), and the international level procedure for changing the subject of protection, its justification and the limits of the entry appears to be the most difficult. Thus, in practice, it is advisable to correct the boundaries of areas defined in national forms of protection (Monument of History, Register), based on the current analysis of the subject of this protection.

2. Appointment of the Manager of the Old Town Complex in Zamość, responsible for the area included in the UNESCO World Heritage List.

The outstanding value of the Old Town complex in Zamość and the international obligations resulting from the recognition of the complex as the UNESCO heritage site require particularly careful protection and management. The current system of the protection and management is implemented by

Tymczasem zakres działań związanych z ochroną rozpatrywanego zespołu i konieczność ich koordynacji z innymi funkcjami miejskimi realizowanymi na tym terenie wymaga pracy odrębnego zespołu/biura/wydziału. Jego pracownicy muszą mieć wiedzę na temat współczesnych metod ochrony dziedzictwa – zwłaszcza specyficznych dóbr UNESCO – oraz kompetencje dotyczące zarządzania staromiejską dzielnicą Zamościa.

Możliwe są trzy formy wzmocnienia systemu ochrony zabytkowego zespołu w Zamościu, powiązane z utworzeniem jednostki zarządzającej tym procesem.

- Pierwszą formą jest utworzenie Parku Kulturowego i powołanie jednostki do jego zarządzania.
- Drugą formą jest powołanie biura Miejskiego Konserwatora Zabytków.
- Trzecią formą jest utworzenie wydziału/urzędu pełnomocnika odpowiedzialnego za ochronę dobra UNESCO.

Wybranie i utworzenie jednej z tych form to zadanie dla UM. W przypadku każdego rozwiązania konieczna byłaby bliska współpraca z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków, a powołanie Miejskiego Konserwatora odbywa się na podstawie formalnego porozumienia prezydenta miasta z wojewodą²⁷.

Z punktu widzenia głównego zadania, czyli odpowiedniej ochrony zespołu wpisanego na Listę UNESCO, najlepsze rozwiązanie stanowi utworzenie Parku Kulturowego i powołanie stosownego zespołu zarządzającego. Jest to bowiem forma dedykowana ochronie zabytkowych obszarów, a jednocześnie taka struktura, która pozostaje w gestii Urzędu Miejskiego²⁸. Zespół opracowujący Plan Zarządzania rekomenduje to rozwiązanie.

the Zamość Town Hall in cooperation with the state service of heritage protection.

Naturally, the vast majority of activities related to the maintenance of the Zamość complex are carried out by the town council. This is because it is only the local government that has the formal competences, organisational capabilities and resources to actively protect and manage the Old Town area. According to the present model of heritage protection, the state conservation service can undertake practical conservation activities only in a small extent (limited resources). Its role is confined to substantive control, conservation supervision, and possibly consultancy.

Under the current system of protection, there is no unit dedicated to and responsible for the protection of the UNESCO-listed Zamość complex. In practice, all activities taking place in the Old Town of Zamość are arranged and supervised by individual departments of the Town Hall, and the key role is played by the Department of Architecture, Urban Planning and Heritage Protection. Unfortunately, the professional specialisation of the employees, the scope and number of duties, or the powers of this department on an office-wide scale, do not allow to supervise and manage the protection of the UNESCO heritage site in an effective manner.

At the same time, the scope of activities related to the protection of this complex and the need to coordinate them with other town functions carried out in the area requires a separate team/office/department. Its employees must be familiar with modern methods of heritage protection, in particular the specific UNESCO heritage sites, and be competent to manage the old town district of Zamość.

9. Działania administracyjne – dla wzmocnienia systemu ochrony rekomendowane jest utworzenie parku kulturowego jako formy dedykowanej ochronie zabytkowych obszarów i krajobrazów. Zamość, park forteczny wokół miasta. Fot. A. Siwek

9. Administrative activities – for reinforcement of the protection system it is recommended to create the cultural park as a form dedicated to the protection of historical areas and landscapes. Zamość, the fortress park around the town. Photo by A. Siwek

10. Działania inwestycyjne – rozszerzenie i intensyfikacja programu prac konserwatorskich, remontowych i rewitalizacyjnych. Zamość, tablica beneficjenta finansowania prac konserwatorskich. Fot. A. Siwek

10. Investment activities – enhancement and intensification of the conservation, renovation and revitalisation works. Zamość, a board of the beneficiary of conservation work financing. Photo by A. Siwek

B. Działania inwestycyjne

3. Rozszerzenie i intensyfikacja programu prac konserwatorskich, remontowych i rewitalizacyjnych.

Najważniejszym zadaniem jest ochrona wszystkich materialnych, zabytkowych elementów, które tworzą zespół staromiejski Zamościa. Elementy te pozostają od dziesięcioleci przedmiotem ochrony konserwatorskiej – nadzór i kontrola merytoryczna są prowadzone przez służby konserwatorskie; prace konserwatorskie i remontowe są organizowane i finansowane ze środków pozyskiwanych przez Zarządcę (UM Zamość). Zasadnicze elementy zabytkowe zamojskiego zespołu znajdują się więc w odpowiednim stanie.

Ochrona zabytkowego zespołu staromiejskiego stanowi jednak proces, który z zasady nie może być uznany za zakończony. Każdy Plan Zarządzania powinien zatem określać działania przede wszystkim w tym zakresie. Analiza zamojskiego zespołu wskazuje obecnie na konieczność realizacji wymienionych poniżej programów konserwatorskich, remontowych i rewitalizacyjnych.

- a) Kontynuacja i rozpoczęcie prac konserwatorskich oraz remontowych przy najważniejszych zabytkach: kościół Franciszkanów (odbudowa i konserwacja), Pałac Zamoyskich (remont i adaptacja), Akademia Zamojska (remont i adaptacja), Rotunda (remont i konserwacja), Bastion VI Twierdzy Zamość (rewitalizacja), remont konserwatorski placu Stefanidesa i ulicy Łukasińskiego.
- b) Dokończenie programu remontów kapitałowych wszystkich kamienic w zespole staromiejskim (m.in. całego kwartału zabudowy przy ul. Żeromskiego).
- c) Zorganizowanie programu remontów elewacji staromiejskich kamienic oraz remontów i prac

There are three options for strengthening the protection system of the historical complex in Zamość, simultaneously connected with the setting up a management unit for this process.

- The first option is to create a Cultural Park and establish a unit for its management.
- The second option is to establish the office of the Municipal Heritage Protection Inspector.
- The third option involves the establishment of a department/authority responsible for the protection of the UNESCO heritage site.

The selection and implementation of one of these options is the task of the Town Hall. In all cases, it would be also necessary to establish close cooperation with the Voivodship Heritage Protection Inspector, and the appointment of the Municipal Heritage Protection Inspector is based on a formal agreement between the mayor and the voivode²⁷.

From the perspective of the main task, i.e. the adequate protection of the UNESCO-listed site, the best solution is to establish a Cultural Park with a management team. This is because the park of this kind is a form dedicated to the protection of historical areas, and at the same time it remains within the competence of the Town Hall²⁸. The team developing the Management Plan recommends this solution.

B. Investment activities

3. Extending and intensifying the programme of conservation, repair and revitalisation work.

The most important task consists in the protection of all the tangible historical elements that make up the Old Town complex of Zamość. These elements have been the subject of the conservation protection for decades – the supervision and substantive control are carried out by conservation services; the conservation and repair work is organised and financed from funds obtained by the Manager (Town Hall of Zamość). In this way, the essential historical elements of Zamość complex are in good condition.

However, the protection of the historical Old Town complex is a process which, in principle, cannot be considered completed. Accordingly, each Management Plan should set out actions to be carried out primarily in this scope. The analysis of Zamość complex

konserwatorskich zabytkowych sieni. Elewacje wielu kamienic wymagają już remontów – konieczne jest opracowanie ich harmonogramu i zaplanowanie środków. Odrębny program powinien objąć remonty zabytkowych sieni, ze szczególnym uwzględnieniem historycznych detali kamieniarskich.

- d) Dokończenie programu rewitalizacji podwórek wszystkich kwartałów na Starym Mieście. Należy przy tym przestrzegać określonych zasad. Oto te reguły: zagospodarowanie podwórek jako przestrzeni wspólnych, pozostawienie przejść umożliwiających otwarty dostęp z zewnątrz do przestrzeni wewnątrzblokowych (powiększenie przestrzeni publicznej), wprowadzenie zieleni i małej architektury (całościowe koncepcje tych rozwiązań), utrzymanie autentycznego i stylizowanego wystroju podwórkowych elewacji z zastosowaniem tradycyjnych materiałów. W tym przypadku chodzi też o remont konserwatorski dziedzińców Bloku VI i VII kamienic mieszczańskich.
- e) Likwidacja i wymiana zabudowy dysharmonijnej na terenie historycznego zespołu staromiejskiego – m.in. baraków socjalnych.
- f) Program termomodernizacji zabudowy staromiejskiej – m.in. wymiana indywidualnych (węglowych) pieców grzewczych, wymiana lub renowacja stolarki okiennej i drzwiowej, docieplanie stropów (przy zachowaniu zasady poszanowania substancji zabytkowej).
- g) Remonty i wymiana pokryć dachowych w obiektach na terenie zespołu staromiejskiego.
- h) Remont nawierzchni ulic i placów z zachowaniem tradycyjnych rozwiązań (przede wszystkim klinierowych i ceglanych).
- i) Uregulowanie i podniesienie jakości komunikacji wizualnej (reklamy i znaki informacyjne).

Każdy z wymienionych programów należy odrębnie zaplanować i finansować. Projekty wymagające znacznych budżetów powinny być w dużym stopniu wsparte środkami zewnętrznymi. Pozostałe projekty należy sfinansować ze środków samorządu, inwestorów i właścicieli obiektów. Uzasadnione jest utworzenie corocznego funduszu na wsparcie programów, które będą finansowane przez właścicieli obiektów.

shows currently the necessity of carrying out the following conservation, renovation and revitalisation programmes:

- a) Continuation and commencement of conservation and repair work on the most important monuments: Franciscan Church (reconstruction and conservation), Zamoyski Palace (renovation and adaptation), Zamoyski Academy (renovation and adaptation), Rotunda (renovation and conservation), the 6th Bastion of Zamość Fortress (revitalisation), conservation and renovation of Stefanides Square and Łukasińskiego Street.
- b) Completion of the programme of major renovations of all tenement houses in the Old Town complex (e.g. of the entire building quarter in Żeromskiego Street).
- c) Arranging a programme of renovation of the façades of Old Town tenement houses and renovation and conservation of historical hallways. Façades of many tenement houses are already in need of renovation and it is necessary to draw up a relevant schedule and plan resources. A separate programme should cover the renovation of historical hallways, with particular focus on historical stone details.
- d) Completion of the revitalisation programme for the courtyards of all quarters in the Old Town. The following principles must be consistently observed: developing the courtyards as common spaces, leaving passages allowing free access from the outside to the spaces surrounded by buildings (enlarging the public space), introducing greenery and street furniture (comprehensive concepts of these solutions), maintaining the authentic and stylised design of courtyard elevations using traditional materials. Conservation and renovation of the courtyards of Blocks VI and VII of burgher houses should also be realised.
- e) Removal and replacement of the disharmonious buildings in the area of the historical Old Town complex – for example social barracks.
- f) The thermal modernisation programme of the Old Town buildings, including replacement of individual (coal) furnaces, replacement or renovation of windows and doors, insulation of ceilings (while observing the principle of respecting the heritage substance).

4. Połączenie wizualne, przestrzenne, funkcjonalne i komunikacyjne zespołu staromiejskiego z zalewem.

Rozległy zbiornik wodny (tzw. Wielka Zalewa) stanowił istotny element, który zabezpieczał zamojską twierdzę w XVII wieku. Zbiornik wodny pozostający w czytelnej relacji z zamojskim zespołem jest więc historycznym składnikiem tego zespołu.

Obecnie niewielki już zalew (13 hektarów) istnieje odseparowany od zespołu staromiejskiego. Za jego wizualne odseparowanie odpowiada zielen i niska zabudowa, która pokrywa przestrzeń między bezpośrednim przedpołem twierdzy a brzegiem zalewu. Przestrzenne odseparowanie zalewu jest spowodowane m.in. przebiegiem nasypu i torów kolejowych, obwałowaniem rzeki Łabuńki, układem dróg i parkingów, zabudową, zespołem ogródków działkowych. Z kolei funkcjonalne odseparowanie zalewu wynika z braku jakichkolwiek funkcji, które łączyłyby go z zespołem staromiejskim. Komunikacyjne odseparowanie zalewu polega na braku bezpośredniego, czytelnego połączenia, umożliwiającego łatwe i szybkie dojście lub dojazd do Starego Miasta.

W każdym ze wskazanych aspektów połączenie zespołu staromiejskiego z zalewem jest możliwe poprzez utworzenie i zagospodarowanie odpowiednio szerokiego pasa terenu łączącego przedpole twierdzy z brzegiem zalewu. Szerokość tego pasa i forma jego zagospodarowania powinny być przedmiotem szerszych analiz. Takie analizy powinny ustalić m.in. możliwość powiększenia zalewu, właściwego odizolowania Rotundy (jako miejsca pamięci), funkcjonalnego dołączenia dawnych strzelnic.

Należy podkreślić, że uczytelnienie bezpośrednio sąsiedztwa zamojskiej twierdzy i zalewu ma uzasadnienie historyczne. Przywrócenie tej relacji należy zatem traktować jako swoiste odtworzenie wartości historycznej.

Zagospodarowanie zalewu i jego połączenie z zespołem staromiejskim może znacząco poprawić

11

- g) Repairs and replacement of roof coverings in the buildings within the Old Town complex.
- h) Renovation of the surface of streets and squares while preserving traditional solutions (mainly clinker and brick pavements).
- i) Arranging and improving the quality of visual communication (advertising and information signs).

Each of the above-mentioned programmes should be separately planned and financed. Projects requiring substantial budgets should be significantly supported from external resources. Other projects should be financed by the local government, investors and property owners. It is reasonable to set up an annual fund to support programmes that will be financed by the owners of the sites.

4. Providing a visual, spatial, functional and communication connection between the Old Town complex and the lake.

A large water reservoir (the so-called Wielka Zalewa) was an important element protecting the Zamość Fortress in the 17th century. The water reservoir, with

11. Działania inwestycyjne – dokończenie programu rewitalizacji podwórek wszystkich kwartałów na Starym Mieście. Zamość, podwórko przed rewitalizacją. Fot. A. Siwek

11. Investment activities – completion of the programme concerning revitalisation of yards in all quarters of the Old Town. Zamość, a yard before revitalisation. Photo by A. Siwek

funkcjonowanie omawianego obszaru, a w szczególności podnieść jego atrakcyjność turystyczną. Dlatego realizacja tego działania powinna być jednym z priorytetów Zarządcy.

5. Zagospodarowanie terenu przed Pałacem Zamoyskich jako przestrzeni publicznej łączącej pałac z zespołem staromiejskim.

Pałac Zamoyskich ze względu na swoją funkcję (siedziba właściciela prywatnego miasta) został usytuowany poza zwartym korpusem, stworzonym przez mieszczańską zabudowę miasta. Obiekt ten był jednak zawsze znaczącym, zaplanowanym elementem w strukturze miasta idealnego. Pałac jest więc bardzo ważnym składnikiem zabytkowego zespołu.

Obecny układ dróg, który stanowi pozostałość sieci tranzytowych traktów obiegających zespół staromiejski, dodatkowo odseparował Pałac Zamoyskich od zabudowy miasta. Usytuowany przed pałacem Plac Musztry już nie istnieje – aż do bloków zabudowy rozciąga się pusta przestrzeń, ale nie ma ona charakteru placu. Niezabudowaną przestrzeń powiększa też otoczenie sąsiedniej katedry. Skutkiem tego w granicach zabytkowego zespołu, którego kluczową cechą i wartością jest spójność oraz racjonalność struktury, powstał teren bez wyraźnej funkcji i zagospodarowania. Jego wykorzystanie ogranicza się w zasadzie do miejsc parkingowych.

Uzasadnione jest zatem całościowe zagospodarowanie terenu pomiędzy zwartą zabudową miasta a Pałacem Zamoyskich. Zagospodarowanie to powinno połączyć pałac z miastem wielofunkcyjną przestrzenią, nawiązującą do historycznych rozwiązań i uczyniającą te warianty.

its clear link to the Zamość complex, is therefore a historical component of this complex.

The present small lake (13 hectares) is separated from the Old Town complex. The visual separation of the lake is caused by greenery and low buildings, which cover the space between the immediate foreground of the fortress and the lake bank. The spatial separation of the lake is caused, among others, by the course of an embankment and railway tracks, the embankment of the Łabuńka River, the layout of roads and car parks, buildings, and allotment gardens. The functional separation of the lake is caused by the lack of any functions that would connect the Old Town complex with the lake. The communication separation of the lake is due to the lack of a direct and clear connection, enabling easy and quick access on foot or by car to the Old Town.

In each of the above-mentioned aspects, it is possible to connect the Old Town complex with the lake by creating and developing an appropriately wide strip of land connecting the foreground of the fortress with the lake bank. The width of this strip and the manner of its development should be the subject of broader analyses. Such analyses should determine, among other things, the possibility of enlarging the lake, isolating the Rotunda (as a memorial site) in an appropriate way, and providing a functional connection of the former shooting ranges.

It should be stressed that there is a historical justification for highlighting the fact that the fortress and the lake are in the close vicinity to each other. Thus, the restoration of this relation should be perceived as the specific restoration of a historical value.

The development of the lake and connecting it with the Old Town complex may significantly improve the functioning of this area and its attractiveness for tourists in particular. Therefore, implementation of this measure should be one of priorities for the Manager.

12. Działania inwestycyjne – uzasadnione jest całościowe zagospodarowanie terenu pomiędzy zwartą zabudową miasta a Pałacem Zamoyskich. Zamość, tereny w sąsiedztwie Pałacu Zamoyskich. Fot. A. Siwek

12. Investment activities – it is justified to completely develop the area between densely erected buildings and the Zamoyski Palace. Zamość, an area in the vicinity of the Zamoyski Palace. Photo by A. Siwek

Zagospodarowanie placu powinno stworzyć uniwersalną przestrzeń publiczną, która odciążałaby nadmiernie wykorzystywany Rynek Wielki. Takie rozwiązanie wpisywałoby się wzmacniającą w postulowane ograniczenie ruchu samochodów i parkowania na terenie zabytkowego zespołu.

Istotnym czynnikiem, który przemawia za powyższym zagospodarowaniem placu, jest też planowana adaptacja Pałacu Zamoyskich na reprezentacyjny duży hotel. Odpowiednie zagospodarowanie tego obszaru podniesie atrakcyjność pałacu jako lokalizacji takiej funkcji, a jednocześnie znaczna liczba gości hotelowych ożywi ten fragment zespołu staromiejskiego.

Zagospodarowanie omawianego terenu powinno objąć otoczenie Akademii Zamoyskiej i plac Katedralny, co pozwoli stworzyć przestrzeń reprezentacyjną w nawiązaniu do historycznych regulacji miasta.

Projekt kompleksowego zagospodarowania przestrzeni pomiędzy Pałacem Zamoyskich a zwartą zabudową miasta powinien być rozwiązaniem wysokiej klasy urbanistycznej, czyli przedmiotem co najmniej ogólnopolskiego konkursu.

6. Budowa wielofunkcyjnego Centrum Kultury (Filharmonii).

Zespół staromiejski jest centralnym punktem Zamościa, obszarem najbardziej prestiżowym i reprezentacyjnym, miejscem najważniejszych wydarzeń i uroczystości. Na tym terenie nie ma jednak obiektu, który umożliwiłby organizację najważniejszych wydarzeń miasta. Wielofunkcyjny obiekt o charakterze centrum kultury uzupełniłby funkcjonowanie całego obszaru staromiejskiego, a ze względu na taki charakter, w kontekście całego Zamościa, powinien być właśnie tu zlokalizowany²⁹.

Obiekt określony jako Centrum Kultury powinien łączyć wiele funkcji, m.in. sali koncertowej zamojskiej orkiestry symfonicznej (Orkiestry Włosciańskiej) czy sali kongresowej umożliwiającej obsługę kilkusetosobowych uroczystości, konferencji, koncertów.

Uzasadnione jest usytuowanie tego rodzaju obiektu w sąsiedztwie zespołu staromiejskiego, z bezpośrednim dostępem do najważniejszych zabytków i hotelu o odpowiednim standardzie (np. adaptowanego Pałacu Zamoyskich).

5. Development of the area in front of the Zamoyski Palace as a public space connecting the palace with the Old Town complex.

Due to its function (the seat of the owner of the private town), the Zamoyski Palace was situated outside the core area of the town, made up of the burgher houses. However, the palace was always a significant, planned component in the structure of the ideal town. Consequently, the palace is a very important part of the historical complex.

The present road layout, which is a remainder of the network of transit routes running around the Old Town complex, has additionally separated the Zamoyski Palace from the town's buildings. The Drill Square, situated in front of the palace, no longer exists and there is an empty space up to the built-up area, but it has no character of a square. The undeveloped area is further enlarged by the surroundings of the neighbouring cathedral. As a result, within the boundaries of the historical complex, the key feature and value of which is the cohesion and rationality of its structure, an undeveloped area without a clear function has been created. Basically, it is used as a car park only.

Therefore, it is justified to comprehensively develop the land between the continuously built-up area and the Zamoyski Palace. Such a development should connect the Palace to the town via a multifunctional space, which would refer to historical solutions and make them more visible.

The development of the square should create an universal public area, capable of relieving the excessively used Great Market Square. Such a solution would be intensely in line with the proposed limitation of vehicle traffic and parking capacity within the historical complex.

A significant factor in favour for developing the square in this manner is also the planned conversion of the Zamoyski Palace into a big, representational hotel. When properly developed, the area will enhance the attractiveness of the palace in this function and, at the same time, numerous hotel guests will enliven this part of the Old Town complex.

The development work in this area should also include the surroundings of the Zamoyski Academy and Cathedral Square in order to create a representational space referring back to the historical structure of the town.

Dopuszczalne jest usytuowanie takiego obiektu na obrzeżach strefy buforowej, gdyż obejmuje ona rozległy teren. Lokalizację obiektu należy wybrać na podstawie analiz widokowych i funkcjonalnych, które powinny uwzględniać kształty oraz wielkość bryły. Celowe wydaje się poprzedzenie decyzji inwestycyjnej opracowaniem *Oceny oddziaływania na dziedzictwo dla obiektów Światowego Dziedzictwa Kulturowego, według wytycznych Międzynarodowej Rady Ochrony Zabytków i Miejsc ICOMOS*³⁰.

Wstępne analizy wskazują, że odpowiednie warunki może spełniać lokalizacja proponowana przez władze miasta.

Wskazany teren jest stosunkowo daleko odsunięty od zespołu staromiejskiego, znajduje się na obrzeżach strefy buforowej. Ma bezpośredni dostęp do układu komunikacyjnego, a jednocześnie ruch samochodowy generowany przez potencjalne Centrum Kultury nie będzie przebiegał przez Stare Miasto. Na tym terenie istnieje też możliwość wybudowania odpowiedniego zaplecza technicznego. Pomiędzy wskazanym obszarem a zespołem staromiejskim znajduje się Park Miejski, dzięki czemu odpowiednio ukształtowana bryła nie będzie ingerowała w panoramy widoczne z zespołu. Ponadto wskazany teren nie jest zagospodarowany, a więc budowę Centrum Kultury można traktować jako formę jego rewitalizacji.

Kluczowym warunkiem powstania Centrum Kultury powinna być jego bardzo wysoka jakość architektoniczna. Dlatego również w tym przypadku wskazane jest zorganizowanie międzynarodowego konkursu na projekt Centrum Kultury. Założenia konkursowe i cały proces jego tworzenia powinny powstawać w ścisłej współpracy ze służbami konserwatorskimi. Budynek o odpowiedniej klasie architektonicznej może stanowić uzupełnienie wartości zespołu staromiejskiego.

Trzeba dodać, że przeprowadzone konsultacje wykazały, że społeczność Zamościa jednoznacznie popiera budowę obiektu, który uzupełniłby funkcjonowanie i prestiż obszaru staromiejskiego oraz całego miasta³¹.

7. Prywatyzacja zasobu mieszkaniowego na terenie Starego Miasta.

Zespół zabudowy w Zamościu funkcjonalnie nadal zachowuje tradycyjny charakter – partery kamienic

A design for the comprehensive development of the space between the Zamoyski Palace and the continuously built-up area of the town should be a high-class urban planning solution. Thus, it should be the subject of at least a nationwide competition.

6. Construction of the multifunctional Cultural Centre (Concert Hall).

The Old Town complex is the central point of Zamość and its most prestigious and representational area where the most important events and celebrations are held. Unfortunately, it lacks a venue suitable for arranging the most important town events. A multifunctional facility, such as a cultural centre, would complement the functioning of the entire Old Town complex and, considering its character in the context of the whole Zamość, it should be located exactly here²⁹.

The facility designated as the Cultural Centre should combine many functions such as a concert hall for the Symphonic Orchestra of Zamość (Peasant Orchestra) and a congress hall capable of hosting celebrations, conferences or concerts with several hundred participants.

It is justified to situate such a building close to the Old Town complex with a direct access to the most important monuments and a hotel offering an appropriate standard (e.g. the converted Zamoyski Palace).

Such a facility may also be located at the verge of the buffer zone due to its considerable size. The location of the facility should be selected according to functional and visual analyses, which should take into account the shape and size of the building. It seems reasonable to prepare *The heritage impact assessment for World Cultural Heritage Sites according to the ICOMOS guidelines*³⁰ before an investment decision is taken.

Preliminary analyses indicate that the relevant conditions may be met by the location proposed by the municipal authorities.

The indicated area is relatively far away from the Old Town complex and is located on the edge of the buffer zone. It has direct access to the communication system and at the same time the vehicle traffic generated by the potential Cultural Centre will not run through the Old Town. It is also possible to construct appropriate technical facilities in this area. Between

są zajęte przez handel, gastronomię i usługi, natomiast wyższe kondygnacje w przeważającej części pełnią funkcje mieszkalne. Taki układ funkcjonalny należy traktować jako jedną z wartości historycznych i jej zachowanie powinno być celem zarządców tego obszaru. Jednocześnie zachowanie mieszkań – a tym samym stałych mieszkańców – w cennych historycznych zespołach jest ważne dla ich współczesnego funkcjonowania. To warunek zachowania różnorodności handlu i usług, a stali mieszkańcy przejawiają aktywność we wszystkich porach dnia i przez cały rok (nie tylko w sezonie turystycznym).

Większość mieszkań w kamienicach na Starym Mieście w Zamościu jest własnością komunalną. Nie dokonano bowiem prywatyzacji tego zasobu po przemianach ustrojowych roku 1989. W konsekwencji to samorząd miasta odpowiada za administrowanie większością zasobu i jego finansowanie. Skala potrzeb związanych z odpowiednim utrzymaniem starych mieszkań, technicznie zużytych i niespełniających współczesnych standardów użytkowych, jest duża. Samorząd nie jest w stanie ponieść kosztów remontów technicznych i modernizacyjnych. Nie ma też odpowiedniego wsparcia ze strony lokatorów (fundusz remontowy zawarty w czynszach jest niewielki). W konsekwencji tzw. luka remontowa w skali zasobu staromiejskiego staje się coraz większa.

Ponadto komunalna własność zasobu mieszkań sprawia, że na tym obszarze w większym natężeniu występują różne negatywne zjawiska. Na taki problem zwraca uwagę wielu interesariuszy, którzy jednocześnie widzą zasadność zmiany struktury własnościowej mieszkań na Starym Mieście w Zamościu.

W tej sytuacji rozwiązaniem problemu może być prywatyzacja komunalnych kamienic i przejęcie odpowiedzialności za ich utrzymanie przez nowych właścicieli. Tempo i zakres takiego procesu powinny być starannie zaplanowane, aby uniknąć w nadmiernym zakresie zjawiska gentryfikacji. Można zakładać, że prywatyzacja części zasobów mieszkaniowych będzie miała korzystny wpływ na prawidłowe utrzymanie zespołu staromiejskiego. Stare Miasto potrzebuje mieszczan, którzy utożsamiają się z tym miejscem, mają tu swoją własność, środki i pomysły na prowadzenie tutaj różnych działań.

Ewentualna prywatyzacja części zasobu mieszkaniowego byłaby działaniem trudnym i dyskusyjnym.

the specified area and the Old Town complex exists the Town Park, owing to which a properly shaped building will not interfere with the panoramas visible from the complex. Additionally, the suggested area is not developed, so the construction of the Cultural Centre can be perceived as a form of its revitalisation.

The key condition for the establishment of the Cultural Centre should be its very high architectural quality. Thus, also in this case, it is advisable to organise an international competition for a Cultural Centre project. The competition assumptions and its entire development process should be carried out in close cooperation with the conservation services. A building of the appropriate architectural class can complement the values of the Old Town complex.

It should be added that the consultations carried out have shown that the community of Zamość unequivocally supports the construction of a facility which would complement the functioning and prestige of the Old Town area and the entire town³¹.

7. Privatisation of the housing stock within the Old Town.

The building complex in Zamość functionally preserves its traditional character – the ground floors of the tenement houses are occupied by trade, catering and services, while the upper floors are mostly used for residential purposes. Such a functional arrangement should be regarded as one of the historical values and its preservation should be the goal of managers of this area. At the same time, the maintenance of flats, and thus permanent residents, in valuable historical complexes is important for their present-day functioning. This is a condition for preserving the diversity of trade and services, and permanent residents are active at all times of the day and throughout the year (not only during the tourist season).

The majority of flats in the tenement houses in the Old Town in Zamość are municipal property. It is so because they were not privatised after the political changes of 1989. As a result, the local government is responsible for managing and financing most of the stock. The extent of needs related to the proper maintenance of old flats, which are technically worn out and do not meet modern usage standards, is large. The local government is not able to cover the costs of technical repairs and modernisation. Also, there

Nie powinno to jednak wstrzymywać Zarządcy przed przeanalizowaniem problemu i opracowaniem odpowiedniej koncepcji. Zasady prywatyzacji powinny być jednoznacznie powiązane z informacją dla nabywców o zabytkowym charakterze nieruchomości i wynikających z tego faktu zobowiązaniach.

C. Działania funkcjonalne

8. Ograniczenie ruchu samochodowego i parkowania na terenie zespołu staromiejskiego.

Na obszarze Starego Miasta w Zamościu obowiązuje wiele ograniczeń regulujących kierunek ruchu samochodów, możliwości wjazdu i parkowania. W praktyce jednak samochody jeżdżą i parkują na prawie wszystkich ulicach – trzeba przyznać, że zbyt łatwo jest wjechać i zaparkować na Starym Mieście. Regularny układ prostych ulic i ich stosunkowo duża szerokość (jak na zespół staromiejski) mogą sprawiać wrażenie, że w zespole nie trzeba wprowadzać większych ograniczeń dla samochodów.

Jednak ze względu na charakter i skalę zespołu oraz rosnący ruch turystyczny obecność samochodów na tym obszarze powinna zostać ograniczona. Takie działanie staje się powszechne w zespołach staromiejskich. Wyprowadzenie samochodów sprawia, że ulice są przestrzenią ruchu pieszego i pełnią inne funkcje (handlową, gastronomiczną; obejmującą różnego rodzaju działania artystyczne). Takie zagospodarowanie ulic jest też zgodne z historycznymi tradycjami. Co równie ważne, wyprowadzenie samochodów ogranicza emisję spalin, a to ma znaczenie dla ludzi i zabytków.

is no adequate support from tenants (the renovation fund included in rents is small). Consequently, the so-called renovation gap in the scale of the Old Town housing stock becomes larger and larger.

Furthermore, municipal ownership of the housing stock means that various negative phenomena occur in this area more frequently. This is a problem raised by many stakeholders who, at the same time, find it appropriate to change the ownership structure of flats in the Old Town of Zamość.

In this situation, the problem may be solved by privatising municipal tenement houses and taking over responsibility for their maintenance by new owners. The pace and extent of this process should be carefully planned in order to avoid the phenomenon of excessive gentrification. One can assume that privatisation of part of the housing stock will have a beneficial effect on the proper maintenance of the Old Town complex. The Old Town needs townspeople who identify themselves with this place, have their own property and resources in this area as well as ideas for performing here various activities.

The potential privatisation of part of the housing stock would be a difficult and controversial operation. However, this should not prevent the Manager from analysing the problem and developing an appropriate solution. The principles of privatisation should be clearly linked to information for purchasers explaining the historical nature of properties and the obligations arising from this fact.

C. Functional activities

8. Restrictions on vehicle traffic and parking in the area of the Old Town complex.

Within the area of the Old Town of Zamość, there are many restrictions governing the direction of vehicle traffic, entry and parking possibilities. However, in practice, vehicles travel and park on almost all streets as it is too easy to drive into and park in the Old Town area. The regular layout of straight streets

13. Działania funkcjonalne – ograniczenie ruchu samochodowego i parkowania na terenie zespołu staromiejskiego. Zamość, samochody w historycznym centrum. Fot. A. Siwek

13. Functional activities – limitation of the motor traffic and parking in the area of the Old Town complex. Zamość, cars in the historical centre. Photo A. Siwek

W zamojskim zespole znaczące ograniczenie ruchu samochodów okazuje się bardzo ułatwione, gdyż w bezpośrednim sąsiedztwie istnieje już system parkingów. Zbudowano je na obrzeżach przedpoła zamojskiej twierdzy podczas kompleksowego programu rewitalizacji. Otaczają one całe miasto w miarę równomiernym pierścieniem. Miejsc parkingowych jest dużo, lecz obecnie nie wykorzystuje się ich w odpowiednim stopniu (z wyjątkiem parkingu przy Parku Miejskim). Parkingi znajdują się w niewielkiej odległości od Starego Miasta (200-400 metrów), a więc korzystanie z nich nie stanowi uciążliwości.

Ograniczenie ruchu samochodowego na Starym Mieście ma także istotne znaczenie dla postulowanego w PZ odciążania Rynku Wielkiego. Obecnie na przykład Rynek Solny został praktycznie zamieniony na parking, co uniemożliwia jego wykorzystanie do innych celów. Podobnie jest z terenem przed Pałacem Zamoyskich, który powinien być kolejną wielofunkcyjną przestrzenią publiczną, a nie skrzyżowaniem mało istotnych ulic, otoczonym kilkoma małymi parkingami.

Trzeba też podkreślić, że stosunkowo niewielka powierzchnia zamojskiego zespołu sprawia, że nie ma tu potrzeby wprowadzania miejskiej komunikacji. To również ułatwia ograniczenie ruchu samochodowego i stworzenie przestrzeni ruchu pieszego.

Pewna kontrola powinna również objąć pojazdy elektryczne obsługujące turystów (meleksy). Różnorodność form i kolorystyki pojazdów oraz ich koncentracja przy Rynku Wielkim nie są właściwe. Zasadne jest skierowanie tego ruchu na przedpoła fortyfikacji i stopniowe ograniczanie obecności pojazdów elektrycznych w zabudowanym centrum zespołu.

W dłuższej perspektywie reorganizacja ruchu na obszarze wpisanym na Listę UNESCO powinna też objąć przeniesienie tranzytowego ruchu samochodowego z ul. Łukasieńskiego na ul. Peowiaków. Nie traci także zasadności postulat likwidacji torów kolejowych przebiegających przez zabytkowy obszar.

Szeroko rozumiana komunikacja na terenie zespołu UNESCO powinna być przedmiotem odrębnego opracowania, które kompleksowo rozważy wszystkie aspekty tego problemu. Nie ma bowiem wątpliwości, że ograniczenie ruchu samochodów na obszarze staromiejskim napotka opór mieszkańców, osób tu pracujących i przyjezdnych. Tak jest w każdym mieście,

and their relatively large width (as for an old town complex) may give the impression that there is no need to introduce any bigger restrictions for vehicles in the complex.

However, due to the nature and scale of the complex, and the growing tourist traffic, the presence of vehicles in the area should be limited. Nowadays, this is a widespread measure in old-town complexes. As a result of the removal of vehicles, streets turn into a pedestrian area and are available for other functions (trade, catering, various artistic activities). Such arrangement of streets is also in line with historical traditions. Equally importantly, the pedestrianisation reduce exhaust emissions, which is significant for people and monuments.

In the case of the Zamość complex, a significant reduction in the vehicle traffic is greatly facilitated by the fact that a car park system already exists in its immediate vicinity. It was built at the edge of the fortress foreground as part of the comprehensive revitalisation programme. The car parks surround the whole town with a fairly regular ring. There are many parking spaces, but currently they are not used in full (except for the car park near the Town Park). The car parks are close to the Old Town (200-400 meters), so using them is not inconvenient.

Reducing the vehicle traffic in the Old Town is also important for relieving of the burden on the Great Market Square, as proposed in the MP. At present, for example, the Salt Market Square has been practically converted into a car park, which makes it impossible to use it for other purposes. The same is true for the area in front of the Zamoyski Palace, which should be another multifunctional public space, rather than a crossing of unimportant streets, surrounded by several small car parks.

It should also be pointed out that the relatively small area of Zamość complex means that there is no need to introduce public transport here. This also facilitates the reduction of the vehicle traffic and pedestrianisation of the area.

Some control should also be extended to electric vehicles serving tourists (Melex carts). The variety of forms and colours of these vehicles and their concentration in the Great Market Square are not appropriate. It is reasonable to direct this traffic to the foreground of the fortifications and gradually reduce

gdzie wprowadzane są podobne ograniczenia. Jednak z upływem czasu tego rodzaju rozwiązanie staje się oczywiste. Jego konsekwencją stanowi bowiem radykalna zmiana charakteru całego zespołu.

9. Rozsrodzkodowanie działalności organizowanej na Rynku Wielkim.

Teren Starego Miasta jest najatrakcyjniejszą przestrzenią w Zamościu, dlatego tutaj koncentrują się takie wydarzenia, jak koncerty, uroczystości, festyny, zawody sportowe etc. Wydarzenia te odbywają się najczęściej na Rynku Wielkim. Tutaj zatem budowane są techniczne urządzenia potrzebne do organizacji takich wydarzeń, m.in. sceny, boiska, ekrany, lodowisko. Latem bardzo często przestrzeń ta jest więc zajęta, pełna ludzi i hałasu. W konsekwencji w przyrynkowych pierzejach skupiają się też kawiarnie, restauracje, lodziarnie.

Nieuniknionym skutkiem koncentracji wydarzeń na Rynku Wielkim jest niewielkie wykorzystanie innych przestrzeni publicznych na tym obszarze. Przede wszystkim w większym zakresie należałoby wykorzystywać przestrzenie zaprojektowane jako publiczne – Rynek Wodny i Rynek Solny (po likwidacji parkingów). Duże korzyści funkcjonalne może też stworzyć proponowana nowa aranżacja przestrzeni przed Pałacem Zamoyskich.

Niewykorzystany pozostaje również potencjał amfiteatru urządzonego na przedpolach twierdzy. Pod względem technicznym jest to miejsce przygotowane do organizacji imprez plenerowych, ale obecnie zupełnie niewykorzystywane.

the presence of these vehicles in the built-up centre of the complex.

In a longer term, reorganisation of the vehicle traffic in the UNESCO-listed area should also include the transfer of transit vehicle traffic from Łukasińskiego Street to Peowiaków Street. Furthermore, the proposal to remove the railway track running through the historical area is still relevant.

The broadly understood communication within the UNESCO-listed complex should be the subject of a separate study which will comprehensively address all aspects of the problem. It is so because there is no doubt that restricting the vehicle traffic in the Old Town area will meet with resistance from residents, people working here and visitors. This is the case in any town where similar restrictions are introduced. However, as time goes by, such a solution becomes obvious. It is so because the consequence is a radical change in the nature of the whole complex.

9. Relocating activities organised on the Great Market Square.

The Old Town is the most attractive area in Zamość. Therefore, events such as concerts, celebrations, festivals, sports competitions, etc. are concentrated here. These events are held usually on the Great Market Square. Consequently, it is the place where technical facilities necessary for the organisation of such events are erected, including stages, pitches, screens and an ice rink. For this reason, in the summer, this space is very often occupied, full of people and noisy. As a result, cafés, restaurants and ice cream parlours are also concentrated in the market frontages.

The inevitable effect of the concentration of events on the Great Market Square is the low use of other public spaces in this vicinity. In particular, the spaces designed as public areas, i.e. the Water Market and Salt Market (after removal of car parks), should be used to a greater extent. Considerable functional benefits can also be opened by the proposed new

14. Działania funkcjonalne – rozsrodzkodowanie działalności organizowanej na Rynku Wielkim. Zamość, impreza masowa w historycznym otoczeniu. Fot. A. Siwek

14. Functional activities – dispersing of the activities organised in Rynek Wielki (the Great Market Square). Zamość, a mass event in the historical surroundings. Photo by A. Siwek

Koncepcja rozśrodkowania działalności na terenie zespołu staromiejskiego powinna być opracowana w sposób całościowy i długookresowy. Niewykluczone, że zasadna byłaby funkcjonalna specjalizacja poszczególnych przestrzeni. Dzięki temu mogłyby one nie konkurować pomiędzy sobą. Część wydarzeń przyciąga widzów niezależnie od lokalizacji (np. koncert gwiazdy), co ułatwia ich organizację poza Rynkiem Wielkim.

Dekoncentracja działalności ma na celu nie tylko odciążenie Rynku Wielkiego. Nadanie funkcji innym placom i przestrzeniom publicznym służyłoby również aktywizacji gospodarczej ich otoczenia. Byłaby to zachęta do inwestowania na Starym Mieście.

Możliwe jest też intensywniejsze zagospodarowanie terenów przyfortecznych. Rozległy obszar, który one zajmują, ma duży potencjał. Lokalizacja niektórych wydarzeń na tych terenach podniesie ich atrakcyjność. Czasowe zajmowanie terenów przyfortecznych, które nie wymaga trwałych przekształceń i inwestycji, nie jest w sprzeczności z wymaganiami ochrony tego obszaru.

10. Zorganizowanie systemu roweru miejskiego.

Konsekwencją postulowanych zmian na obszarze staromiejskim (ograniczenia ruchu samochodowego, rozśrodkowania funkcji, połączenia z zalewem etc.) będzie konieczność wprowadzenia alternatywnego środka komunikacji. Takim rozwiązaniem jest tzw. rower miejski.

System roweru miejskiego polega na rozmieszczeniu w obrębie danego obszaru kilkuset (kilkutysięcy) rowerów, które można wypożyczyć, korzystając z aplikacji pobieranej na telefony komórkowe. Samoobsługowe stacje, gdzie bierze się i oddaje rowery, są rozmieszczone w miejscach najczęściej odwiedzanych przez mieszkańców i turystów. Całościową obsługą systemu zajmują się wyspecjalizowane firmy, z którymi umowę zawierają samorządy miast. System ten doskonale wpisuje się we współczesne tendencje dotyczące reorganizacji przestrzeni miejskich, czego dowodem jest jego wprowadzanie w coraz większej liczbie miast (w Polsce i za granicą)³².

Wprowadzenie roweru miejskiego w Zamościu nie powinno ograniczać się do obszaru staromiejskiego. Skala miasta bardzo bowiem sprzyja popularyzacji tego środka transportu. Jednak przede wszystkim

arrangement of space in front of the Zamoyski Palace.

Moreover, the potential of the amphitheatre situated in the fortress foreground is not used. In technical terms, this place is ready for holding open-air events, but it is currently completely out of use.

The idea of distributing activities across the Old Town complex should be developed in a comprehensive and long-term manner. Perhaps, it would be reasonable to provide functional specialisation of individual spaces. This would prevent them from competing with one another. Some events attract viewers regardless of the venue (e.g. a star concert), which makes it easier to organise them outside the Great Market Square.

The decentralisation of activities is aimed not only at relieving the burden from the Great Market Square. Adding new functionalities to other public squares and spaces would also promote the economic activation of their surroundings. This would be an incentive to invest in the Old Town.

It is also possible to develop more intensively the areas adjacent to the fortress. The vast space they cover offers great potential. They may become more attractive if some events are held there. Temporary use of these areas, which does not involve any permanent transformation or investment activities, is not contrary to the protection requirements for this space.

10. Arranging a city bike system.

As a consequence of the proposed changes in the Old Town area (vehicle traffic limits, decentralisation of functions, connection with the lake, etc.), it will be necessary to introduce an alternative means of transport. Such a solution is the so-called city bike.

A city bike system consists in placing several hundred (thousand) bicycles across a given area and allowing to hire them using a smartphone application. Self-service stations, where bikes can be taken and returned, are arranged in places most often visited by residents and tourists. The complete operation and maintenance of the system is ensured by specialised companies under an agreement with local governments. Such a system perfectly matches modern trends in the reorganisation of urban spaces, which is proved by the fact that an increasing number of towns and cities (both in Poland and abroad) implement this solution³².

stacje roweru miejskiego potrzebne są na obszarze UNESCO, gdyż tam koncentruje się największy ruch turystyczny.

Za wprowadzeniem roweru miejskiego przemawia stosunkowo duży obszar, jaki zajmują przedpoła zamojskiej twierdzy. Praktycznie na całym tym terenie wytyczono ścieżki, które nadają się lub są wręcz przeznaczone do ruchu rowerowego. Przy trasach tych znajdują się punkty informacyjne objaśniające poszczególne fragmenty umocnień. Tak więc rower byłby tu użytecznym i atrakcyjnym rozwiązaniem, z którego mogliby korzystać zarówno turyści, jak i mieszkańcy Zamościa.

Szczegóły systemu (liczba rowerów, rozmieszczenie stacji, koszty) muszą być opracowane we współpracy z wyspecjalizowanymi operatorami. Natomiast popularyzację korzystania z rowerów na Starym Mieście w Zamościu można rozpocząć niezwłocznie od montażu sieci stojaków pozwalających na bezpieczne i zorganizowane pozostawianie rowerów.

Podsumowanie

Plan Zarządzania to wciąż typ dokumentu, który nie ma swego miejsca w systemie ustawowej ochrony zabytków w Polsce. Obowiązek opracowania planu zarządzania wiąże się ze statusem dobra światowego dziedzictwa. W praktyce krajowej i w myśl uregulowań ustawowych rolę dokumentów strategicznych pełnią gminne programy opieki nad zabytkami. Jednak, jak choćby widać z zaprezentowanego przykładu, plan zarządzania może mieć większą szczegółowość opracowania i kładzie większy nacisk na powiązanie konkretnych działań z atrybutami wartości. Przyjęcie wskazań wypracowanych w ruchu światowego dziedzictwa, co do metodyki opracowań, prowadzi też do partycypacyjnego charakteru dokumentu. Służy budowaniu zrozumienia i akceptacji społecznej dla wprowadzanych działań i ograniczeń. Plan Zarządzania Dobrem Światowego Dziedzictwa UNESCO – Stare Miasto w Zamościu można nazwać dokumentem pilotażowym w kontekście krajowym, pierwszym tej skali przykładem recepcji zaleceń z kręgu światowego dziedzictwa w lokalnym, miejskim systemie ochrony zabytków. Administracja samorządowa Zamościa, włączając się czynnie w formułowanie zadań Planu Zarządzania i w dialog z zespołem

The introduction of a city bike system in Zamość should not be limited to the Old Town area. In fact, the size of the town is very conducive to the popularisation of this means of transport. However, in the first place, city bike stations are needed within the UNESCO-listed site as it is the area where the most intensive touristic traffic is concentrated.

The idea of introducing a city bike system is supported by the fact that the area of the foreground of the Zamość Fortress is relatively large. In fact, the whole area is covered by paths which are suitable or actually designed for cycling. Along the routes, there are information points describing individual parts of the fortifications. Thus, a bicycle would be a useful and attractive solution here, available for both tourists and residents of Zamość.

Details of the system (number of bicycles, arrangement of stations, costs) must be worked out in cooperation with specialised operators. As far as the promotion of using bicycles in the Old Town of Zamość is concerned, it may be commenced immediately with installation of racks allowing users to leave their bikes in the safe and organised manner.

Summary

The Management Plan is still a document which has no place in the system of statutory protection of historical monuments in Poland. The duty to develop a management plan is connected with the status of world heritage site. In the national practice, and according to statutory regulations, municipal programmes concerning protection of monuments constitute strategic documents. However, as it is clear in the presented example, the management plan can be prepared more elaborately and can stress more evidently the connection between particular activities and attributes of values. The acceptance of indications developed in the movement of the world heritage, as far as the methodology of elaborations is concerned, leads to the participatory character of a document as well. It serves to build the understanding and social acceptance for implemented activities and restrictions. The Management Plan for UNESCO World Heritage Site – Old Town in Zamość can be referred to as a pilot document in the national context, the first example, on this scale, of the reception

autorskim dokumentu, zapewniła faktyczny wdrożeniowy charakter opracowania. To niezwykle istotny czynnik charakterystyki dokumentu strategicznego, gdyż niekiedy tego typu opracowania tworzone są tylko dla zaspokojenia oczekiwań formalnych. W przypadku Planu Zarządzania dla Zamościa ów związek z praktyką był jednym z głównych wątków opracowania, realizowanym bez ujemy dla wymogów i standardów ochronnych dobra światowego dziedzictwa. Finalnie kluczowe działania zostały zaprojektowane w trzech sferach istotnych dla organizmu miejskiego: administracyjnej, inwestycyjnej i funkcjonalnej. W każdej ze sfer nadrzędnym wymogiem była zgodność z zasadami ochrony zdefiniowanych atrybutów wartości dobra. Uzgodniona społecznie koncepcja wyważenia potrzeb ochrony i wymogów funkcjonalnych Starego Miasta w Zamościu to przykład wdrażania w życie dyrektyw wypracowanych w sferze światowego dziedzictwa. To nowatorska „dobra praktyka”, która – zdaniem autorów – może inspirować kolejne działania w skali kraju. ■

15. Nadrzędnym wymogiem Planu Zarządzania jest zgodność z zasadami ochrony zdefiniowanych atrybutów wartości dobra. Zamość, pierzeja rynkowa. Fot. A. Siwek
15. The superior requirement of the Management Plan is consistency with the protection rules of the defined attributes of site values. Zamość, a frontage of the Market Square. Photo by A. Siwek

of recommendations from the world heritage circle in the local, urban system for the protection of historical monuments. Local government of Zamość, participating in formulation of the Management Plan tasks and in dialogue with the team who created the document, guaranteed actual implementation character of the study. It is the extremely meaningful factor of strategic document characteristics because sometimes this kind of studies are created only for fulfilment of formal expectations. In the case of the Management Plan for Zamość this connection with practice was one of the main thread of the study, realised without any disregard for the protective requirements and standards of the world heritage site. Finally, crucial activities were determined in three spheres important for the urban organism: administrative, investment and functional. In each of these spheres the superior requirement was consistency with the protection rules of defined attributes of site values. The socially agreed conception of balancing the needs of protection and functional requirements of the Old Town in Zamość is an example of implementation of the directives developed in the sphere of the world heritage. This is innovative „good practice”, which – according to the authors – can inspire further activities in the scale of the country. ■

Anna Fortuna-Marek, historyk sztuki, od 2002 r. kieruje Oddziałem Terenowym Narodowego Instytutu Dziedzictwa w Rzeszowie. Zainteresowania koncentruje na problematyce praktycznego wykorzystania teorii ochrony i konserwacji zabytków. Autorka i współautorka opracowań studialnych i dokumentacji, m.in. programów opieki nad zabytkami, planów zarządzania pomników historii i dóbr UNESCO oraz kilkunastu publikacji. Zaangażowana w działania na rzecz wpisu karpacczych cerkwi na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO. Uczestnik kilku międzynarodowych projektów dotyczących ochrony i zarządzania dziedzictwem kulturowym, członek Polskiego Komitetu Narodowego ICOMOS.

Andrzej Siwek, absolwent UJ, mgr historii i historii sztuki, doktorat z dziedziny architektura i urbanistyka. W latach 1997-2006 pełnił obowiązki zastępcy Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Krakowie. Od 2006 r. kieruje krakowskim Oddziałem Terenowym Narodowego Instytutu Dziedzictwa. Wykłada problematykę ochrony dóbr kultury w Instytucie Historii Sztuki Uniwersytetu Jagiellońskiego. Autor publikacji o teorii ochrony zabytków, uczestnik projektów dotyczących wpisów na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO. Członek Prezydium Polskiego Komitetu Narodowego ICOMOS.

Bogusław Szmygin, prof. dr hab. inż., kierownik Katedry Konserwacji Zabytków Politechniki Lubelskiej (2004+); dziekan Wydziału Budownictwa i Architektury (2005-2012; 2016+); prorektor Politechniki Lubelskiej (2012-2016). Specjalizuje się w zagadnieniach ochrony i konserwacji zabytków architektury (m.in. teoria konserwatorska, Światowe Dziedzictwo UNESCO, rewitalizacja miast historycznych, ochrona ruin). Prezes (2008-2017) i członek Prezydium Polskiego Komitetu Narodowego ICOMOS, prezes Międzynarodowego Komitetu Teorii Konserwatorskiej (2018+), członek Polskiego Komitetu ds. Światowego Dziedzictwa Kulturowego w Polsce (przewodniczący 2011-2014). Autor opracowań dotyczących teorii, metodologii i praktyki światowego dziedzictwa.

Anna Fortuna-Marek, art historian, since 2002 director of the Regional Office of the National Institute of Cultural Heritage in Rzeszów. Her interests are concentrated on the issues of practical utilisation of the theory concerning protection and conservation of historical monuments. Author and co-author of studies and documentation, for example programmes comprising preservation of monuments, management plans of historic monuments and UNESCO sites as well as several dozen publications. Committed to activities for the entry of Carpathian Orthodox churches on the UNESCO World Heritage List. Participant of several international projects concerning protection and management of cultural heritage, member of the Polish National Committee ICOMOS.

Andrzej Siwek, graduate of Jagiellonian University, MA of history and art history, PhD in architecture and urban planning. In the years 1997-2006, deputy of the Voivodeship Heritage Protection Officer in Krakow. Since 2006, director of the Regional Office of National Institute of Cultural Heritage in Krakow. Lecturer of issues concerning protection of cultural sites in the Institute of Art History of Jagiellonian University. Author of publications about the theory of protection of historical monuments. Participant of projects concerning entries on the UNESCO World Heritage List. Member of the Presidium of the Polish National Committee ICOMOS.

Bogusław Szmygin, Prof. PhD (post-doctoral) Eng., director of the Department of Conservation of Historical Monuments, Lublin University of Technology (since 2004); dean of the Faculty of Construction and Architecture (2005-2012; since 2016); prorektor of the Lublin University of Technology (2012-2016). Specialist in issues of protection and conservation of architectural monuments (conservation theory, UNESCO World Heritage, revitalisation of historical towns, protection of ruins, etc.). Chairman (2008-2017) and member of the Presidium of the Polish National Committee ICOMOS, chairman of the International Committee of Conservation Theory (since 2018), member of the Polish Committee for World Cultural Heritage in Poland (chairman 2011-2014). Author of elaborations concerning the theory, methodology and practice of the world heritage.

Przypisy

- 1 Uchwała nr 82 Rady Ministrów z dnia 13 sierpnia 2019 r. w sprawie *Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019-2022*; <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WMP20190000808/O/M20190808.pdf>.
- 2 Art. III, Regulamin Ogólnopolskiego Konkursu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz Generalnego Konserwatora Zabytków pod nazwą „Samorząd dla Dziedzictwa”; https://www.nid.pl/pl/Informacje_ogolne/Aktualnosci/news.php?ID=4320.
- 3 A. Siwek, *Samorządowe programy opieki nad zabytkami – niedoceniony element polskiego systemu ochrony zabytków*, [w:] *Założenia systemu służb konserwatorskich w Polsce*, B. Szmygin (red.), Warszawa 2016, s. 107-115.
- 4 T. Błyskosz, A. Fortuna-Marek, E. Jagielska, I. Liżewska, B. Oszczanowska, J. Welc-Jędrzejewska, *Gminny program*

Endnotes

- 1 Resolution No. 82 of the Council of Ministers of 13 August 2019 on the “National Programme for the Protection and Guardianship of Historical Monuments for the years 2019-2022”; <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WMP20190000808/O/M20190808.pdf>.
- 2 Article III, Regulations of the National Competition “Local Government for Heritage” held by the Minister of Culture and National Heritage and the General Heritage Protection Inspector; https://www.nid.pl/pl/Informacje_ogolne/Aktualnosci/news.php?ID=4320.
- 3 A. Siwek, *Samorządowe programy opieki nad zabytkami – niedoceniony element polskiego systemu ochrony zabytków*, [in:] *Założenia systemu służb konserwatorskich w Polsce*, B. Szmygin (ed.), Warszawa 2016, p. 107-115.

- opieki nad zabytkami. Poradnik metodyczny, Krajowy Ośrodek Badań i Dokumentacji Zabytków, Warszawa 2008; <http://samorząd.nid.pl/publikacje/gminny-program-opieki-nad-zabytkami/>.
- 5 Według raportu NIK z 2015 roku *Współdziałanie Wojewódzkich Konserwatorów Zabytków oraz jednostek samorządu terytorialnego. Informacja o wynikach kontroli*, LSZ.410.006.00.2015, Nr ewid. 190/2015/P/15/100/LSZ, zdecydowana większość jednostek – od 68 do 97% gmin w poszczególnych województwach – nie zrealizowała obowiązku opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami (s.10); <https://www.nik.gov.pl/plik/id,10533,vp,12862.pdf>.
 - 6 A. Gaczoł, *Kraków. Ochrona zabytkowego miasta. Rzeczywistość czy fikcja*, Kraków 2009, s. 255-267.
 - 7 M. Gwiazdowska, *Znaczenie samorządów w ochronie zabytków. Propozycje zmian*, [w:] *Założenia systemu służb konserwatorskich w Polsce*, „Ochrona Dziedzictwa Kulturowego w Polsce”, nr 1 (15), 2016, Warszawa 2016, s. 71-76; *Samorządowi konserwatorzy zabytków w Polsce – wykaz*; <https://lublin.eu/lublin/przestrzen-miejska/zabytki/biuro-miejskiego-konserwatora-zabytkow-kompetencje/samorzadowi-konserwatorzy-zabytkow-w-polsce/>.
 - 8 B. Szymgin, *Problemy ochrony zabytków – obecny stan oraz Zalecenie UNESCO w sprawie historycznego krajobrazu miejskiego*, [w:] *Dlaczego i jak w nowoczesny sposób chronić dziedzictwo kulturowe*, A. Rottermund (red.), Warszawa 2014, s. 49-60.
 - 9 J. Purchla, *Towards a System of Heritage Preservation in Poland*, [w:] *Protecting and Safeguarding Cultural Heritage*, J. Purchla (red.), Kraków 2011, s. 223-246.
 - 10 B. Szymgin, *Teksty doktrynalne w ochronie dziedzictwa – analiza formalna i propozycje*, [w:] *Współczesne problemy teorii konserwatorskiej w Polsce*, Warszawa-Lublin, 2008, s. 145-154.
 - 11 A. Pudelko, *Dziedzictwo kulturowe a rewitalizacja obszarów miejskich*, [w:] *Ochrona i zarządzanie dziedzictwem kulturowym*, Ł. Gaweł, W. Pokojka, A. Pudelko (red.), Kraków 2016, s. 229-257.
 - 12 Z. Ziobrowski, B. Domański, *Rewitalizacja miast polskich jako sposób zachowania dziedzictwa materialnego i duchowego oraz czynnik zrównoważonego rozwoju*, Kraków 2010.
 - 13 M. Murzyn-Kupisz, *Dziedzictwo kulturowe a rozwój miasta*, „Zeszyty Naukowe Akademii Ekonomicznej w Krakowie”, nr 587, 2002, s. 65-80.
 - 14 K. Zalasinska, K. Zeidler, *Wykład prawa ochrony zabytków*, Warszawa 2015, s. 63-110.
 - 15 *Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention*, 2019; <http://whc.unesco.org/en/guidelines/>.
 - 16 B. Szymgin, A. Fortuna-Marek, A. Siwek, *Stare Miasto w Zamościu. Dobro Światowego Dziedzictwa UNESCO – ocena wartości i Plan Zarządzania*, Lublin 2018.
 - 17 G. Wijesuriya, J. Thompson, Ch. Young, *Managing Cultural World Heritage*, Paris 2013.
 - 18 Postrzeganie ochrony dziedzictwa w kontekście współczesnych potrzeb jego użytkowników zostało usankcjonowane w wielu dokumentach przyjętych przez międzynarodową społeczność na czele z *Rekomendacją dotyczącą Historycznego Krajobrazu Miejskiego*, UNESCO, 2011; por. *Vademecum Konserwatora Zabytków. Międzynarodowe normy ochrony dziedzictwa kultury*. Edycja 2015, Warszawa 2015, s. 183-190.
 - 19 G.J. Ashworth, *Heritage Planning: Conservation as The Management of Change*, [w:] *Heritage Landscapes*, Kraków 1993, s. 61-91.
 - 20 K. Pawłowska, *Interesariusze w procesach zarządzania obiektami wpisanymi na listę światowego dziedzictwa*, [w:] *Wybrane*
 - 4 T. Błyskosz, A. Fortuna-Marek, E. Jagielska, I. Liżewska, B. Oszczanowska, J. Welc-Jędrzejewska, *Gminny program opieki nad zabytkami. Poradnik metodyczny*, Krajowy Ośrodek Badań i Dokumentacji Zabytków, Warszawa 2008; <http://samorząd.nid.pl/publikacje/gminny-program-opieki-nad-zabytkami/>.
 - 5 According to the report of the Supreme Chamber of Control of 2015, *Współdziałanie Wojewódzkich Konserwatorów Zabytków oraz jednostek samorządu terytorialnego. Informacja o wynikach kontroli*, LSZ.410.006.00.2015, Reg. No. 190/2015/P/15/100 /LSZ, the vast majority of units – from 68 to 97% of municipalities in individual voivodships – did not fulfil the obligation to develop a municipal heritage guardianship programme (p. 10); <https://www.nik.gov.pl/plik/id,10533,vp,12862.pdf>.
 - 6 A. Gaczoł, *Kraków. Ochrona zabytkowego miasta. Rzeczywistość czy fikcja*, Kraków 2009, p. 255-267.
 - 7 M. Gwiazdowska, *Znaczenie samorządów w ochronie zabytków. Propozycje zmian*, [in:] *Założenia systemu służb konserwatorskich w Polsce*, „Ochrona Dziedzictwa Kulturowego w Polsce”, No. 1 (15), 2016, Warszawa 2016, p. 71-76; *Samorządowi konserwatorzy zabytków w Polsce – the list*; <https://lublin.eu/lublin/przestrzen-miejska/zabytki/biuro-miejskiego-konserwatora-zabytkow-kompetencje/samorzadowi-konserwatorzy-zabytkow-w-polsce/>.
 - 8 B. Szymgin, *Problemy ochrony zabytków – obecny stan oraz Zalecenie UNESCO w sprawie historycznego krajobrazu miejskiego*, [in:] *Dlaczego i jak w nowoczesny sposób chronić dziedzictwo kulturowe*, A. Rottermund (ed.), Warszawa 2014, p. 49-60.
 - 9 Jacek Purchla, *Towards a System of Heritage Preservation in Poland*, [in:] *Protecting and Safeguarding Cultural Heritage*, J. Purchla (ed.), Kraków 2011, p. 223-246.
 - 10 B. Szymgin, *Teksty doktrynalne w ochronie dziedzictwa – analiza formalna i propozycje*, [in:] *Współczesne problemy teorii konserwatorskiej w Polsce*, Warszawa-Lublin 2008, p. 145-154.
 - 11 A. Pudelko, *Dziedzictwo kulturowe a rewitalizacja obszarów miejskich*, [in:] *Ochrona i zarządzanie dziedzictwem kulturowym*, Ł. Gaweł, W. Pokojka, A. Pudelko (ed.), Kraków 2016, p. 229-257.
 - 12 Z. Ziobrowski, B. Domański, *Rewitalizacja miast polskich jako sposób zachowania dziedzictwa materialnego i duchowego oraz czynnik zrównoważonego rozwoju*, Kraków 2010.
 - 13 M. Murzyn-Kupisz, *Dziedzictwo kulturowe, a rozwój miasta*, „Zeszyty Naukowe Akademii Ekonomicznej w Krakowie”, No. 587 (2002), p. 65-80.
 - 14 K. Zalasinska, K. Zeidler, *Wykład prawa ochrony zabytków*, Warszawa 2015, p. 63-110.
 - 15 *Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention*, 2019; <http://whc.unesco.org/en/guidelines/>.
 - 16 B. Szymgin, A. Fortuna-Marek, A. Siwek, *Stare Miasto w Zamościu – Dobro Światowego Dziedzictwa UNESCO. Ocena wartości i plan zarządzania*, Lublin 2018.
 - 17 G. Wijesuriya, J. Thompson, Ch. Young, *Managing Cultural World Heritage*, Paris 2013.
 - 18 The perception of heritage protection in the context of the contemporary needs of its users has been sanctioned in many documents adopted by the international community, including first of all *Recommendation on the Historic Urban Landscape*, UNESCO, 2011; cf. *Vademecum Konserwatora Zabytków. Międzynarodowe normy ochrony dziedzictwa kultury*. Edycja 2015, Warszawa 2015, p. 183-190.
 - 19 G.J. Ashworth, *Heritage Planning: Conservation as The Management of Change*, [in:] *Heritage Landscapes*, Kraków 1993, p. 61-91.

- zagadnienia zarządzania dobrami UNESCO w Polsce, B. Szmygin (red.), Warszawa 2015, s. 9-36.
- 21 Tekst z informacjami został szeroko rozpropagowany (był również umieszczony na stronie Urzędu Miasta) wśród mieszkańców, pracowników Urzędu Miejskiego, przedsiębiorców i turystów. Zbieranie opinii trwało cztery tygodnie i zakończyło się otwartym spotkaniem w Ratuszu 27 listopada 2018 roku, podczas którego odbyła się publiczna dyskusja z udziałem autorów Planu Zarządzania.
 - 22 https://roztocze.net/pl/694_spoleczenstwo_i_patriotyzm/318272_zamosc-wez-udzial-w-konsultacjach-spolecznych-nad-planem-zarzadzania-starym-miastem-na-lata-2019-2028.html.
 - 23 Dokumentacja wpisowa dostępna na stronach UNESCO: http://whc.unesco.org/en/list/564/multiple=1&unique_number=666.
 - 24 Konwencja w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego, przyjęta w Paryżu dnia 16 listopada 1972 r. przez Konferencję Generalną Organizacji Narodów Zjednoczonych dla Wychowania, Nauki i Kultury na jej siedemnastej sesji (Dz.U. 76.32.190 z dnia 30 września 1976 r., oryginalny tekst dokumentu: <http://whc.unesco.org/en/conventiontext/>); *Operational Guidelines for the implementation of the World Heritage Convention*, 2017, <http://whc.unesco.org/en/guidelines/>; *Managing Cultural World Heritage*, Paris 2013, <http://whc.unesco.org/en/managing-cultural-world-heritage/>.
 - 25 http://www.zamosc.pl/dat/attach/7549_plan_zarzadzania-starym-miastem_-zalozenia_i_kluczowe_dzialania.pdf.
 - 26 Uchwała nr V/77/2019 Rady Miasta Zamość z dnia 25 lutego 2019 r. w sprawie przyjęcia Planu Zarządzania Dobrem Światowego Dziedzictwa Stare Miasto w Zamościu; https://prawomiejscowe.pl/MiastoZamosc/document/538684/Uchwa%C5%82a-V_77_2019.
 - 27 Art. 96.2 Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, t.j. Dz.U. z 2020 r., poz. 282, 782.
 - 28 Z. Myczkowski, R. Marcinek, A. Siwek, *Park kulturowy jako forma ochrony krajobrazu kulturowego (historycznego)*, Kraków 2017; <http://krajobrazmojegomiasta.pl/wydawnictwa>.
 - 29 Podobnie usytuowane w strefie buforowej obiekty o funkcji kulturalnej lub konferencyjnej znajdziemy w Krakowie i Toruniu.
 - 30 Wskazówki dotyczące Ocen Oddziaływania na Dziedzictwo dla obiektów Światowego Dziedzictwa Kulturowego, Publikacja Międzynarodowej Rady Ochrony Zabytków i Miejsc ICOMOS, styczeń 2011 r.; <http://www.icomos-poland.org/pl/dokumenty-doktrynalne.html>.
 - 31 Stwierdzenia te pojawiały się w badaniu ankietowym i publicznych dyskusjach prowadzonych w związku z opracowaniem dokumentu.
 - 32 J. Urbaniak, *Rower miejski: Dziewięć powodów, by mieć go w swoim mieście*, „Transport Publiczny” 28.02.2014; <http://www.transport-publiczny.pl/mobile/rower-miejski-dziewiec-powodow-by-miec-go-w-swoim-miescie-1715.html>.
 - 20 K. Pawłowska, *Interesariusze w procesach zarządzania obiektami wpisanymi na listę światowego dziedzictwa*, [in:] *Wybrane zagadnienia zarządzania dobrami UNESCO w Polsce*, B. Szmygin (ed.), Warszawa 2015, p. 9-36.
 - 21 The text with the information was widely distributed (it was also posted on the Municipal Office's website) among the residents, Municipal Office employees, entrepreneurs and tourists. The collection of opinions took four weeks and ended with an open meeting in the Town Hall on 27 November 2018, during which a public discussion with the authors of the Management Plan was held.
 - 22 https://roztocze.net/pl/694_spoleczenstwo_i_patriotyzm/318272_zamosc-wez-udzial-w-konsultacjach-spolecznych-nad-planem-zarzadzania-starym-miastem-na-lata-2019-2028.html.
 - 23 The registration dossier available on the UNESCO website: http://whc.unesco.org/en/list/564/multiple=1&unique_number=666.
 - 24 The Convention concerning the protection of the World Cultural and Natural Heritage adopted in Paris on 16 November 1972 at the 17th session of the General Conference of the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (Journal of Laws 76.32.190 of 30 September 1976, original text: <http://whc.unesco.org/en/conventiontext/>); *Operational Guidelines for the implementation of the World Heritage Convention*, 2017, <http://whc.unesco.org/en/guidelines/>; *Managing Cultural World Heritage*, Paris 2013, <http://whc.unesco.org/en/managing-cultural-world-heritage/>.
 - 25 http://www.zamosc.pl/dat/attach/7549_plan_zarzadzania-starym-miastem_-zalozenia_i_kluczowe_dzialania.pdf.
 - 26 Resolution No. V/77/2019 of the Town Council of Zamość dated 25 February 2019 on the adoption of the Management Plan for the World Heritage Site of the Old Town of Zamość. https://prawomiejscowe.pl/MiastoZamosc/document/538684/Uchwa%C5%82a-V_77_2019.
 - 27 Art. 96.2 of the Act on the protection and guardianship of historical monuments, Journal of Laws of 2020, items 282, 782.
 - 28 Z. Myczkowski, R. Marcinek, A. Siwek, *Park kulturowy jako forma ochrony krajobrazu kulturowego (historycznego)*, Kraków 2017; <http://krajobrazmojegomiasta.pl/wydawnictwa>.
 - 29 Cultural or congress venues similarly situated in buffer zones are to be found in Krakow and Toruń.
 - 30 Wskazówki dotyczące Ocen Oddziaływania na Dziedzictwo dla obiektów Światowego Dziedzictwa Kulturowego, Publication of the International Council for the Protection of Monuments and Sites ICOMOS, January 2011; <http://www.icomos-poland.org/pl/dokumenty-doktrynalne.html>.
 - 31 These statements appeared during survey research and public discussions connected with the elaboration of the document.
 - 32 J. Urbaniak, *Rower miejski: Dziewięć powodów, by mieć go w swoim mieście*, „Transport Publiczny” 28.02.2014; <http://www.transport-publiczny.pl/mobile/rower-miejski-dziewiec-powodow-by-miec-go-w-swoim-miescie-1715.html>.

Bibliografia / Bibliography

Dokumenty

Konwencja w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego, przyjęta w Paryżu dnia 16 listopada 1972 r. przez Konferencję Generalną Organizacji Narodów Zjednoczonych dla Wychowania, Nauki i Kultury na jej siedemnastej sesji (Dz.U. 76.32.190 z dnia 30 września 1976 r.; <http://whc.unesco.org/en/conventiontext/>).

Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention, 2019; <http://whc.unesco.org/en/guidelines/>.

Regulamin Ogólnopolskiego Konkursu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz Generalnego Konserwatora Zabytków pod nazwą „Samorząd dla Dziedzictwa”; https://www.nid.pl/pl/Informacje_ogolne/Aktualnosci/news.php?ID=4320.

Uchwała nr 82 Rady Ministrów z dnia 13 sierpnia 2019 r. w sprawie *Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019-2022*; <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WMP20190000808/O/M20190808.pdf>.

Uchwała nr V/77/2019 Rady Miasta Zamość z dnia 25 lutego 2019 r. w sprawie przyjęcia Planu Zarządzania Dobrem Światowego Dziedzictwa Stare Miasto w Zamościu; https://prawomiejscowe.pl/MiastoZamosc/document/538684/Uchwa%C5%82a-V_77_2019.

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz.U. z 2020 r., poz. 282, 782).

Wskazówki dotyczące *Ocen Oddziaływania na Dziedzictwo dla obiektów Światowego Dziedzictwa Kulturowego*, Publikacja Międzynarodowej Rady Ochrony Zabytków i Miejsc ICOMOS, styczeń 2011 r.; <http://www.icomos-poland.org/pl/dokumenty-doktrynalne.html>.

Współdziałanie Wojewódzkich Konserwatorów Zabytków oraz jednostek samorządu terytorialnego. Informacja o wynikach kontroli, LSZ.410.006.00.2015, Nr ewid. 190/2015/P/15/100/LSZ; <https://www.nik.gov.pl/plik/id,10533,vp,12862.pdf>.

Literatura / Literature

Ashworth G.J., *Heritage Planning: Conservation as The Management of Change*, [w:] *Heritage Landscapes*, Kraków 1993.

Błyskosz T., Fortuna-Marek A., Jagielska E., Liżewska I., Oszczanowska B., Welc-Jędrzejewska J., *Gminny program opieki nad zabytkami. Poradnik metodyczny*, Krajowy Ośrodek Badań i Dokumentacji Zabytków, Warszawa 2008; <http://samorząd.nid.pl/publikacje/gminny-program-opieki-nad-zabytkami/>.

Gaczoł A., *Kraków. Ochrona zabytkowego miasta. Rzeczywistość czy fikcja*, Kraków 2009.

Documents

The Convention concerning the protection of the World Cultural and Natural Heritage adopted in Paris on 16 November 1972 at the 17th session of the General Conference of the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (Journal of Laws 76.32.190 of 30 September 1976, original text: <http://whc.unesco.org/en/conventiontext/>).

Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention, 2019; <http://whc.unesco.org/en/guidelines/>.

Rules and Regulations of the National Competition "Local Government for Heritage", organised by the Minister of Culture and National Heritage, and the General Heritage Protection Inspector; https://www.nid.pl/pl/Informacje_ogolne/Aktualnosci/news.php?ID=4320.

Resolution No. 82 of the Council of Ministers of 13 August 2019 on the "National Programme for the Protection and Guardianship of Historical Monuments for the years 2019-2022"; <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WMP20190000808/O/M20190808.pdf>.

Resolution No. V/77/2019 of the Town Council of Zamość dated 25 February 2019 on the adoption of the Management Plan for the World Heritage Site of the Old Town of Zamość; https://prawomiejscowe.pl/MiastoZamosc/document/538684/Uchwa%C5%82a-V_77_2019.

Act on the Protection of Historical Monuments and the Guardianship of Historical Monuments (Journal of Laws of 2020, item 282, 782).

Guidelines for the Heritage Impact Assessment for World Cultural Heritage Sites, Publication of the International Council for the Protection of Monuments and Sites ICOMOS, January 2011; <http://www.icomos-poland.org/pl/dokumenty-doktrynalne.html>.

Cooperation of the Voivodeship Heritage Protection Inspectors and local government units. Information on the results of the audit, LSZ.410.006.00.2015, Reg. No. 190/2015/P/15/100 /LSZ; <https://www.nik.gov.pl/plik/id,10533,vp,12862.pdf>.

Gwiazdowska M., *Znaczenie samorządów w ochronie zabytków. Propozycje zmian*, [w:] *Założenia systemu służb konserwatorskich w Polsce*, „Ochrona Dziedzictwa Kulturowego w Polsce”, nr 1 (15), 2016, Warszawa 2016.

Murzyn-Kupisz M., *Dziedzictwo kulturowe a rozwój miasta*, „Zeszyty Naukowe Akademii Ekonomicznej w Krakowie”, nr 587, 2002, s. 65-80.

Myczkowski Z., Marcinek R., Siwek A., *Park kulturowy jako forma ochrony krajobrazu kulturowego (historycznego)*, Kraków 2017; <http://krajobrazmiejscowiasta.pl/wydawnictwa>.

- Pawłowska K., *Interesariusze w procesach zarządzania obiektami wpisanymi na listę światowego dziedzictwa*, [w:] *Wybrane zagadnienia zarządzania dobrami UNESCO w Polsce*, B. Szmygin (red.), Warszawa 2015, s. 9-36.
- Pudełko A., *Dziedzictwo kulturowe a rewitalizacja obszarów miejskich*, [w:] *Ochrona i zarządzanie dziedzictwem kulturowym*, Ł. Gaweł, W. Pokojńska, A. Pudełko (red.), Kraków 2016.
- Purchla J., *Towards a System of Heritage Preservation in Poland*, [w:] *Protecting and Safeguarding Cultural Heritage*, J. Purchla (red.), Kraków 2011.
- Samorządowi konserwatorzy zabytków w Polsce – wykaz; <https://lublin.eu/lublin/przestrzen-miejska/zabytki/biuro-miejskiego-konserwatora-zabytkow-kompetencje/samorzadowi-konserwatorzy-zabytkow-w-polsce/>.
- Siwek A., *Samorządowe programy opieki nad zabytkami – niedoceniony element polskiego systemu ochrony zabytków*, [w:] *Założenia systemu służb konserwatorskich w Polsce*, B. Szmygin (red.), Warszawa 2016.
- Szmygin B., Fortuna-Marek A., Siwek A., *Stare Miasto w Zamościu. Dobro Światowego Dziedzictwa UNESCO – ocena wartości i Plan Zarządzania*, Lublin 2018.
- Szmygin B., *Problemy ochrony zabytków – obecny stan oraz Zalecenie UNESCO w sprawie historycznego krajobrazu miejskiego*, [w:] *Dlaczego i jak w nowoczesny sposób chronić dziedzictwo kulturowe*, A. Rottermund (red.), Warszawa 2014.
- Szmygin B., *Teksty doktrynalne w ochronie dziedzictwa – analiza formalna i propozycje*, [w:] *Współczesne problemy teorii konserwatorskiej w Polsce*, Warszawa–Lublin, 2008.
- Urbaniak J., *Rower miejski: Dziewięć powodów, by mieć go w swoim mieście*, „Transport Publiczny” 28.02.2014; <http://www.transport-publiczny.pl/mobile/rower-miejski-dziewiec-powodow-by-miec-go-w-swoim-miescie-1715.html>.
- Vademecum Konserwatora Zabytków. Międzynarodowe normy ochrony dziedzictwa kultury*. Edycja 2015, Warszawa 2015.
- Wijesuriya G., Thompson J., Young Ch., *Managing Cultural World Heritage*, Paris 2013; <http://whc.unesco.org/en/managing-cultural-world-heritage/>.
- Zalasińska K., Zeidler K., *Wykład prawa ochrony zabytków*, Warszawa 2015.
- Ziobrowski Z., Domański B., *Rewitalizacja miast polskich jako sposób zachowania dziedzictwa materialnego i duchowego oraz czynnik zrównoważonego rozwoju*, Kraków 2010.